

Masarykova univerzita v Brně  
Filozofická fakulta  
Historický ústav

Židovské ghetto,  
na podkladech plánů z let 1727

Ondřej Frunc

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Hanuš Ph.D

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl všechnu použitou literaturu a prameny.

Datum: 20.8.2007

Rád bych poděkoval vedoucímu práce doc. PhDr. Jiřímu Hanušovi Ph.D. a PhDr. Zdence Stokláškové Ph.D..

Můj dík patří také mg. Daně Veselské za neúnavné konzultace.

## Obsah:

Úvod.....	5
Dějiny Ghetta v Evropě.....	8
Vývoj osídlení v Čechách a na Moravě.....	21
Akce předcházející vydání translokačního reskriptu.....	33
Translokační reskript a zrod plánů z roku 1727.....	35
Urbanismus a architektura Ghetta.....	39
Plánky moravských obcí s vyznačením židovských obydlí.	51
Typologie židovského osídlení na Moravě, na pramenné základně plánů vzniklých v roce 1727.....	53
Katalog plánů.....	61
Závěr.....	71
Použitá literatura.....	72
Summary.....	73

## Úvod

*Slovo ghetto má dnes v sobě více významů. Když se podíváme zpět na jeho dlouhou historii, je na první pohled poznat, že prošlo proměnou. Topografické označení pro slévárenský okrsek, v němž byla v Benátkách roku 1516 zřízena židovská čtvrť, bylo ještě v 16. století papežem použito k označení uzavřené židovské čtvrti v Římě i jinde v Evropě.*

*Později, ve vysoce moderní společnosti, jsou tak nazývány architektonicky otevřené, avšak sociálně segregované prostory měst k izolaci nekomfortních skupin. Poznenáhlu racionalizované a byrokraticky zregulované k asimilaci.*

*Zájem o ghetto dnes nabývá na významu také v kontextu masivní globální migrace a jejího vlivu na nové dělení městského prostoru. Společenské způsoby, které vedou k vyjádření rozdílných identit skrze územní uspořádání, mohou být považovány až za bizardní. Jako například 48 milionů Američanů žijících dobrovolně v 225.000 takzvaných „gated communities“.*

**Matti, Siegfried: Walled Cities und die Konstruktion von Communities - Das europäische Ghetto als urbaner raum.**

První ideou této práce bylo provést výzkum sídelních okrsků židů v Českých zemích na základě plánů vzniklých při akci nazvané translokační reskript v letech 1727. Po provedení předvýzkumu a nastudování dostupné literatury, bylo ale nutné takto zamýšlený postup upravit. Literatura k židovskému ghettu ukázala se do té míry nedostatečná, že bylo bráno za nutné, vytvořit alespoň základní náhled na historii, genezi, urbanismus a každodennost tohoto typu osídlení v Evropě a na našem území. Pramenná základna

plánů byla hojně využita, ale pro úplné zpracování bude třeba vytvořit další výzkumy a vývody.

S odborným zájmem se těmito plány zabýval ve třicátých letech F. Roubík, jenž je jejich moderním znovuobjevitelem, v letech čtyřicátých pak O. Placht. V padesátých letech se občas objevily články, jenž se snažily vyslyšet hlasů k zhodnocení a využití těchto pramenů. Například ve Vlastivědném věstníku moravském píše K. Tyhelka o plánu Bučovic. V současné době se tematikou ghett a na několika místech i translokačním reskriptem na území Moravy zabývá J. Klenovský.

Translokační reskript a plány zhotovené z jeho podnětu jsou dokladem židovského osídlení na Moravě, příkladem soužití majority s minoritou, stejně tak jedinečným pramenem osídlení mnoha moravských obcí vůbec, jejich architektury, urbanismu.

K tématu ghetta v české literatuře publikoval nejkvalitnější práce Jiří Fiedler, dále ke každodennosti a urbanismu českých ghett je možno se opřít o jeho kolegy z Židovského muzea v Praze Blanku Rozkošnou a P. Jakubce pro Čechy a J. Klenovského pro Moravu.

Tato práce svým rozsahem není a ani nemůže být vyčerpávající. Při komponování a provádění příslušných archivních výzkumů bylo pomýšleno na budoucí návaznou odbornou činnost. Zde je předkládána úvodní zpráva o translokačním reskriptu s plány vzniklými na jeho popud jako pramen pro bádání antropologického a historického charakteru.

V obrysech je nastíněn vznik evropských ghett a vývoj v českém prostředí, který vedl k samotnému separačnímu nařízení a jeho vykonání. V druhé části je pozornost věnována plánům, jejich

charakteristice, popisu, typologii, připojen je katalog plánů jako odborná pomůcka dalších bádání.

## Dějiny Ghetta v Evropě

Dle Ottova slovníku naučného je Ghetto [geto] ital. název židovských čtvrtí, v nichž musili druhy židé bydlet, odděleni od ostatního obyvatelstva. Nejznámější bylo ghetto římské, založené papežem Pavlem IV. roku 1556. I pražské Josefovo Město bylo do roku 1848 ghettem.<sup>1</sup>

Dnes v širším významu : A ghetto is an area where people from a specific racial or ethnic background live as a group in seclusion, voluntarily or involuntarily.<sup>2</sup>

Již od starověku máme mnoho důkazů o jejich existenci. Ale v oněch dobách k těmto místům nepatřilo toto slovo. Tento výraz, stejně tak konotace, kterou z něj dnes cítíme, je produktem modernější doby. Bude tedy snad zajímavé poohlédnout se po původu tohoto slova, jak ho cítíme dnes. Ujasnit si pojmosloví.<sup>3</sup>

Oddělená čtvrť pro židy nebyla žádnou novou koncepcí. Všechno započalo v roce 63. před naším letopočtem, kdy byl Jeruzalém dobyt Pompeiem. Pompeus vzal zajatce do Říma, a ti byli následováni obchodníky a řemeslníky. Židovská kolonie v Římě je datována od dob Pompeiových , byla prvním embryem ghetta.<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl desátý, Gens - Hedwigia, Praha 1896.

<sup>2</sup> <http://en.wikipedia.org/wiki/Ghetto>.

<sup>3</sup> Ghettem je nazývána židovská čtvrť většinovým nežidovským obyvatelstvem. Toto terminologické pojetí je nepřesné: ne každá židovská čtvrť je ghettem - židovské čtvrti, které byly zakládány o volné vůli židů, nemohou být nazývány jako ghetto. Taktéž ne všechny židovské čtvrtě postavené pod tlakem církevního zákonodárství se dají nazvat ghettem.

Encyklopaedia Judaica, Das judentum in geschichte und gegenwart, Berlin 1931, s. 389.



Tehdy ještě neexistoval řád, který by segregoval židy, a oni se oddělovali spontánně, snad na tomto faktu není ani nic moc pozoruhodného.

Stejným způsobem se chovalo mnoho etnických skupin, například Řekové, kteří měli své minority ve všech velkých městech střeozemí si k žití skoro vždy vybírali oddělené čtvrti. Stejný vývoj se opakoval ve všech periodách, a je známý dodnes, když americká města mají svá „black belts“ a Londýn svůj barevný obvod. Mnoho měst po světě má polskou a italskou čtvrt, což pak teprve čínskou. Přirozená tendence tvořit kolonie v neznámém prostředí.

Židé udělali to samé. V mnoha městech kde byli, se brzy objevily ulice s židovským charakterem. *Kosher* řezník, jenž prodává maso z rituálně zabitých zvířat, obchody nesoucí židovská jména. V ulici se objeví synagoga a čtvrt bude pojmenována *virus judaerum* - „židovská ulice“- v antickém Římě, nebo *Judengasse* v Německu, *Juiverie* ve Francii, *Jewry* v Anglii. Židé byli cizinci všude kde se objevili, a to zvláště ve středověku, kdy každý patřil ke své půdě a svému pánu, ten svému lennímu pánu, obchodníci a řemeslníci svým cechům. Židy bylo těžké začlenit do společnosti řídicí se kanonickým právem. Je tedy třeba si uvědomit jak přirozené bylo, že se objevily židovské čtvrti ve většině měst, kde židé žili.

Tento proces podporuje také židovská specifičnost, židé tvořili zvláštní skupinu lidí, mající vlastní tradice, tabu, nemožné předat ostatním lidem. Proč nejedli vepřové maso? Co je špatného na užívání stejného nádobí pro jídla z masa a mléka? Jsou to neznámí lidé, kteří slaví sabat v sobotu a pracují v neděli, kteří mají na křesťanské svátky normální pracovní den, jejich mystické svátky začínají oslavovat v jiný čas. Nikdy se nežení mimo své vlastní řady, a každý dům jejich malé židovské čtvrti

---

<sup>4</sup> Borchsenius, Poul: The history of the jews, Volume III, Behind the wall : the story of the ghetto, New York 1967, s. 19.

je vtěsnán vedle dalšího. Ačkoli se učí mluvit řečí země ve které žijí, vloží do ní tolik hebrejských slov, že se jedná o speciální dialekt, nebo ideom.<sup>5</sup>

Mnoho odlišnosti. Odlišnosti probouzejí strach u nežidů, a strach vždy podporoval židovskou izolaci. A pro židy byl důvod se bát, v krátkém životě jednotlivce stejně jako v dlouhé historii svého lidu, kde byly udržovány špatné vzpomínky na nepřátelství, které propukalo v násilí, a vraždy. Měli zde k sobě blíže, a bylo pak snazší se v časech problémů společně bránit.

Jestliže židé žili spolu, jakkoli, o své vlastní vůli, žijíc dobrovolně v jedné ulici a považujíc to za správné počínání, židovská čtvrť nebyla ghettem.

V průběhu jednoho a půl tisíciletí, kdy byli židé v exilu a cizině, kdekoli se objevili, způsobovali nejprve stereotypně překvapení a údiv, pak bdělost a strach z rivality, a na konec s rostoucí mocí církve, děs a hnus. Jedna z prvních tvrdých manifestací nenávisti byl masakr německých židů svatými křižáky, před tím, než se obrátili na své nepřátele do Orientu.

Další perioda v rodícím se procesu byl lateránský koncil v roce 1215, který představil symbol židovství. Nepřátelství církve se stalo samozřejmým, a od té doby každý žid musel doplňovat oblečení o červený nebo žlutý odznak, jenž ukazoval jeho rasu a odrazilo ostatní od spolčování s ním. Kdykoli si agresivita církve vynutila regulaci, židé byli označeni za outsidersy, za druhořadé občany.<sup>6</sup>

---

<sup>5</sup> Borchsenius, Poul: The history of the jews, Volume III, Behind the wall : the story of the ghetto, New York 1967, s. 20.

<sup>6</sup> Borchsenius, Poul: The history of the jews, Volume III, Behind the wall : the story of the ghetto, New York 1967, s. 21.

Skok směrem k ghettu byla však až velká sefardská diaspora, ze Španělska v roce 1492 a z Portugalska v roce 1497, která všude vyvolávala pohyb židů, neboť běženecké vlny měly obvykle za následek další vyhnání.<sup>7</sup> Obraz evropského židovstva tato migrační vlna v mnohém změnila. Španělští židé, jedna z nejmohutnějších populací židů v evropském prostoru, postupovala dále na východ a nabírala na sebe k pohybu vhodné jedince, jiní se usazují. Zneklidňují křesťany a popuzují k dalším vypovězením.

Obecně se na židy pohlíželo jako na rušivý prvek, obzvláště v případě *marranos*.<sup>8</sup>

---

<sup>7</sup> Johnson, Paul: Dějiny židovského národa, Praha 1995, s. 232.

<sup>8</sup> MARRANOS: urážlivý španělský termín značící „svini“ a používaný na Pyrenejském poloostrově od 15. století pro židovské konvertity ( špaň. *conversos*). V důsledku církevní či vládní politiky ve Španělsku a Portugalsku byly celé židovské komunity nuceny volit mezi odpadlictvím a vyhnanstvím nebo smrtí. K první masové konverzi došlo v roce 1391; vyhoštění ze Španělska (na základě ediktu, potvrzeného Ferdinandem Aragonským a Isabelou Kastillskou dne 31. března 1492) a Portugalska (1497) mocně zvýšilo počet *conversos* či „nových křesťanů“. Zatímco mnoho Židů hledalo útočiště v pohostinnějších a tolerantnějších zemích, jiní se nechávali pokřtít, ale potají zůstávali věrní judaismu. Odhalení jejich věrnosti židovským praktikám přinášelo vlny fanatické a kruté perzekuce v 16.-18. století, jež se šířily i do kolonií v Novém světě. Mnoho tajných Židů statečně vzdorovalo dlouhému věznění a mučení inkvizicí; když umírali naráženi na kůl, pronášeli *Šema* ( viz *kiduš ha-šem*). Časem však neustávající tlak ( kombinovaný s upadajícími vědomostmi mezi vzdálenými potomky těchto *conversos*) fakticky zničil marranskou ilegální existenci. V několika posledních desetiletích byly odhaleny tajné modlitebny Marranos spolu s původními synagogami z údobí před vyhoštěním.

V židovském použití se před termínem „Marranos“ dává přednost označení *anusim*, jež značí „přinucení“. Historicky jsou *anusim* všichni Židé donuceni přijmout jinou víru, ať už v křesťanských či islámských zemích stejně jako jejich potomci, pokud pokračovali tajně v judaistických praktikách. Španělští a portugalští *anusim*, kteří prchali za moře, vytvářeli nové židovské komunity v Itálii, Nizozemí, Anglii, osmanské říši a Severní a Jižní Americe, v *Erec Jisra'el* založili mystickou a velmi vlivnou kolonii v Sefedu. Pověsti o pokračující existenci komunity Marranos na Pyrenejském poloostrově byly dlouho přijímány s pochybami, ale v roce 1917 byla v Portugalsku objevena celá jedina komunita Marranos. Když byla obnovena svoboda vyznání, utajení ztratilo na významu a mnoho takových *anusim* splývalo s ostatními. Po vzniku Státu Izrael v roce 1948 se objevilo několik skupin a jedinců, kteří trvali na svém původu z *anusim* a až dosud

Mnoho židů přilákala na svou dobu poměrně liberální, obchodem proslavená italská města.

Po staletí bylo město Benátky nazýváno „Královna Adriaticu“. Po „objevu“ Nového světa Kolumbem kontrolovalo obchod v Evropě, a jako „město na laguně“ rostlo bohatstvím a krásou. Pro židy byly brány Benátek zavřeny a nepřístupné, v tomto případě ne až tak z náboženských důvodů, jako z obchodních záměrů. Židé byli nebezpeční obchodní rivalové, a tak jim byl zakázán i vstup k cestám na benátských lodích nebo přední obchodování s nimi.

Na druhé straně židovští obchodníci z Německa a z Levanty měli možnost příležitostně navštívit Benátky. Av mnoha případech Senát regulaci odložil, jejich obchod byl omezen na ostrovy Spina-laguny, a v budoucích časech byl znám jako *Giudecca*, původ *giudeo*, italského slova pro „žid“. Měli žít v sousedství města Mestre, v hlavní zemi, a měli umožněno navštívit Benátky napříč lagunou jen čtrnáct dní v roce, platíc za toto privilegium.<sup>9</sup>

V roce 1508 republiku zachvátilo velké nebezpečí. Iniciované císařem Maxmiliánem, Cambraiská Liga vypravila svou armádu španělských a německých vojsk dobít a rozdělit Republiku. Armáda postupovala rychle, nechajíc v troskách města Veronu, Padovu. Jedny z prvních obětí německých a španělských vojáků byly na každé jejich zastávce židé. A židé před nimi v panice z *Terra firma* utíkali, směrem k hlavnímu městu. Jejich naděje byla vložit mezi sebe a útočníky moře a Benátky jim umožnily

---

provozovali podivné formy tajného judaismu. Formálně se pak připojili k lidu Izraele.

Newman, Ja`akov: *Judaismus od A do Z*, Praha 1992, s. 108.

<sup>9</sup> Borchsenius, Poul: *The history of the jews, Volume III, Behind the wall : the story of the ghetto*, New York 1967, s. 17.

překročit vodu a najít zde útočiště.<sup>10</sup> Přišlo přes 5000 židů, z nichž mnozí připutovali jako emigranti ze Španělska.<sup>11</sup> Po válce již zůstali v Benátkách, ačkoli kněží horovali pro jejich vyhoštění. Ale Mestre za lagunou leželo v ruinách. Nakonec Benátky vyhlásily *condottu*, která je oprávnila zůstat. Bylo to drahé východisko a platilo jen na tři roky, po uplynutí ho bylo třeba obnovit a poplatek byl navýšen. Tak začalo židovské osídlení v Benátkách.

Kampaň proti židům vyvrcholila v letech 1515 - 16, kdy stát rozhodl, že vykáže celé židovské obci oddělenou část města.<sup>12</sup> Benátský senát řešil problém jak naložit s židy ve městě, spravujícím se plně kanonickým právem.

Blízko města byl malý ostrov, oddělený od ostatních okrsků kanálem a zpřístupněný pouze mostkem. Zde bývala slévárna, jenž nesla jméno *geto nuova* - „nová slévárna“ byla obklopena ochranou zdí. To bylo ideální místo kam umístit židy, bylo jim nařízeno usídlit se zde.

Toto město ve městě bylo od počátku velmi přeplněné, a tak jim město později dalo i vedlejší ostrov, kde byla také slévárna, starší než první a zvaná „*geto vecchio*“ „stará slévárna“.

Tato židovská čtvrt je nejstarší toho druhu na světě. Zde byli židé odsouzeni k životu za zdí: křesťanům nebylo povoleno zdržovat se zde, a brány byly v noci zavřeny. Toto město vzniklo v roce 1516 a Benátky neukazovaly jen příklad a systém jak, ale daly mu jméno. *Geto* se stalo ghettem.<sup>13</sup>

---

<sup>10</sup> Borchsenius, Poul: The history of the jews, Volume III, Behind the wall : the story of the ghetto, New York 1967, s. 18.

<sup>11</sup> Název Sefardé, (správně Sfaradim) znamená doslovně „obyvatelé Sefardu/Sfaradu“, a v biblické době se vztahovalo na vyhnance z Jeruzaléma, žijící ve městě Sefardu a jeho okolí.

Fischbane, M.A.:Judaismus. Zjevení a tradice, Praha 1999.

<sup>12</sup> Johnson, Paul: Dějiny židovského národa, Praha 1995, s. 232.

Bylo předurčeno k tomu, aby se stalo jedním z nejznámějších, bohatých a zřetelných. Postačí nyní fakt, že Benátky jsou místem, kde Ghetto dostalo své jméno.

Konec středověku se tak stal bodem, ve kterém se stará židovská obytná čtvrť proměnila v Ghetto. Díky těmto předpisům se celá židovská obec opět stáhla k sobě, její členové vedli Bohu oddaný život, který byl ve všem přesně regulován, ať již vlastními náboženskými předpisy, tak panovníkovým zákonodárstvím. Na některých místech docházelo k renesanci židovské kultury, většinou spolu s rozkvětem renesančního dvora, ale i za takových příznivých podmínek byla židovská komuna v myslích současníků nevyhnutelně oddělena od většinové společnosti, fakticky i duchovně se jeden svět od druhého oddělil vysokou zdí.<sup>14</sup>

Záměrem tohoto uspořádání nepochybně bylo hospodářsky využít přítomnosti židů, a přitom omezit jejich společenský kontakt s ostatními obyvateli na minimum.<sup>15</sup>

Církev prohlašovala, že segregace je ochranou křesťanů před špatnými kontakty se židy. Stejně tak však tato oddělenost chránila židovskou víru před světskými vlivy.

Avšak snaha najít rovnováhu mezi soukromím pro vlastní kulturu a (záměrem) omezením jejich kontaktů s křesťany, nedošly nikdy pro všechny zúčastněné strany uspokojivých mezí.

Jde zřejmě o historický paradox, že v čase, kdy křesťanstvo vychází ze středověku, judaismus prožívá vážnou degradaci. Když obyvatelé Evropy tápali svou cestou v emocionalitě, židé prožívali jeden ze svých nejosvícenějších časů. Španělští židé

---

<sup>13</sup> Borchsenius, Poul: The history of the jews, Volume III, Behind the wall : the story of the ghetto, New York 1967, s. 19.

<sup>14</sup> Poliakov, Léon: Geschichte des Antisemitismus, Worms 1977-1988, s.62.

<sup>15</sup> Johnson, Paul: Dějiny židovského národa, Praha 1995, s.233.

pronikli do dědictví klasické a arabské kultury, ta byla asimilována a přenesena do rodícího se centra nové evropské kultury a ve velmi reálném smyslu pomohla povýšit renesanci a reformaci.

V době, kdy tyto dva veliké pohyby začaly měnit život v Evropě, okna židovstva byla začerněna. Židovský středověk trval, dokud nevyukala francouzská revoluce.<sup>16</sup>

Otevřeme-li bránu, najdeme uvnitř ghetto, s jeho úzkými ulicemi, temnými a šerými i v pravé poledne. Na obou stranách domy pnoucí se do výšky, ulice a dvory nepřístupné slunci. Středověké ulice měly i jinde stejnou vizáž, ale židovské čtvrti si udržely tento středověký charakter dlouho po tom, co zbytek města otevřel své ulice a stával se více obyvatelným.<sup>17</sup>

Ulice a prostor uvnitř ghetta byl křečovitý, zavřený v plném slova smyslu, brána zamčená. Obyvatelé byli namačkáni dohromady, jelikož neměli možnost rozšířit prostor ghetta - čím víc lidí zde žilo, tím užší byly jeho ulice, a domy vyšší.

Židovská ulice v Cologne se nejmenovala *Enge Gasse* bezdůvodně. I když ghetto nebylo špinavé a přeplněné, brzo se jím stalo. Toto prostředí působilo negativně i na zdraví, napomáhalo epidemiím.

---

<sup>16</sup> Nedlouho poté, co v březnu r. 1797 obsadily francouzské oddíly Padovu, nová benátská městská ústřední vláda, dosazená Francouzi, uzákonila, že židovská čtvrť už nebude označována „nesmyslným názvem ghetto“, ale bude se jmenovat Via Libera. O dva týdny později dekretem datovaným Fructidor, rok V. Francouzské republiky a rok I. Italské „svobody“ byly zdi ghetta zbořeny.

Gerald Messadié: *Obecné dějiny antisemitismu*, Praha 2000, s. 211.

<sup>17</sup> Borchsenius, Poul: *The history of the jews, Volume III, Behind the wall : the story of the ghetto*, New York 1967, s. 21.

Ghetto působilo částečně také na stav mysli: chronický pocit nebezpečí a zášť číhají na druhé straně zdi.

Zed' ghetta představovala bezpochyby i ochranu proti pogromům, ale v konkrétních situacích se tato „ochrana“ většinou minula účinkem. Dav vždy věděl, kde židy najde, a jak se ghetto stalo pastí, uzavřenost se stala k obraně stejně vhodná jako ohrada ovci.<sup>18</sup>

Mimoto, když židé byli izolováni od světa, formovalo se jejich kulturní pozadí nezávisle na okolním vlivu. Lidé se obraceli do sebe. Spirituální segregace. V tomto prostředí náboženství prorůstalo celou atmosférou. Židovský národ, jenž v dávných časech pracoval na polích a žil s přírodou, byl formován jejími rytmy, zde byl za zdmi nucen žít jen svůj spirituální živý sen. To byl zrod intelektua extrémního intelektualismus. U nekončících debat nad Talmudem.

Ve stejné době, kdy se v Evropě poprvé objevuje židovské ghetto, odehrává se v jiné části kontinentu pohyb, jenž sám nemá s židy nic společného, ale v širším významu v mnohém posouvá jejich postavení.

Reformace zásadně ovlivnila osud židovstva v Evropě šestnáctého století. Dlouhodobě byl vzestup protestantismu pro židy obrovským přínosem, neboť vedl k rozbití monolitické jednoty latinské Evropy. Křesťanům se definitivně rozplynula vyhlídka na společnost jedné víry. Skončila tak izolace židů jako jediné nekonformní skupiny ve společnosti. V mnoha evropských zemích zanikly žebravé řády, největší pronásledovatelé židů.<sup>19</sup> Reformace navázala na práci renesančních učenců a nesla se proto v duchu obnoveného zájmu o studium hebrejských textů, hlavně Starého

---

<sup>18</sup> Borchsenius, Poul: The history of the jews, Volume III, Behind the wall : the story of the ghetto, New York 1967, s. 23.

<sup>19</sup> Johnson, Paul: Dějiny židovského národa, Praha 1995, s. 238.



zákona. Spousta katolických apologetů obviňovala židy, a ještě víc *marranos*, že podporují a inspirují protestantské myslitele. Situace se velmi brzy otočila, když Luther po několika pokusech o konverzi židů k protestantismu neuspěl. Ze začátku převládala u reformující se církve představa, že pro židy je u nich v novém reformovaném křesťanství jasné místo. Že není pochopitelných důvodů, proč by nyní židé neměli vstoupit do lůna církve. Když ale všechna přesvědčování zklamala a židé nabídli Lutherovi místo jeho interpretace bible svůj talmud jako vhodnější, došlo k obratu a z mnoha představitelů evropského reformního hnutí se stali radikální odpůrci židů.<sup>20</sup>

Ve stejné době se nutně odehrála změna i na dalším, pro židovstvo důležitém místě. Jak se katolická církev začala bránit reformujícím se silám v Evropě, utvrdila se ve všech svých dogmatech, přitvrdila i svůj postup proti židům. Na Papežské stolici se po delší době víceméně tolerantních zástupců svatého Petra objevila postava kardinála Caraffa, velkého inkvizitora. Nastoupil na stolec jako Pavel IV. vlajkonoš protireformace.<sup>21</sup> V židovské historii je zaznamenán podobně silně jako Inocenc III., který zavedl znak židovství.

---

<sup>20</sup> Erasmus ... Kolinským inkvizitorům napsal: „Ukažte mi někoho mezi námi, kdo nemá nenávisť k této lidské rase... Pokud je křesťanské nenávidět židy, hle, jak hojný křesťanský zástup všichni vytváříme.“

Luther... Ve Wittenbergu vydal pamflet *Von den Juden und ihren Lügen* (O Židech a jejich lžích), který můžeme označit za první dílo moderního antisemitismu a velký krok na cestě směrem k holocaustu. Naléhal: „Napřed by se jim měly zapálit synagogy a to, co zůstane, by mělo být utopeno v bahně, aby už nikdy nikdo nemohl po Židech najít nějaký kámen nebo popel.“

<sup>21</sup> Výstavba ghett probíhala v celé Evropě obzvláště za doby protireformace.

Encyklopaedia Judaica, Das judentum in geschichte und gegenwart, Berlin 1931, s. 389.

12. června 1555 papež Pavel IV. vydal bulu *Cum nimis absurdum*, podle níž měli židé zakázáno držet si křesťanské sluhy (pomocníci na sabat), sloužit jako doktoři křesťanům, držet úctyhodné zaměstnání, vlastnit nemovitý majetek a museli nosit znak.<sup>22</sup>

Pavel IV. zastával Erasmův názor, že judaismus je pro víru smrtelným nebezpečím. Nejen v Anconě, ale i v mnoha jiných italských městech, ať už byla papežská nebo knížecí, neexistovaly přehradky mezi křesťany a židy.

Prvně bylo nařízeno přijmout model pro židovské čtvrti. Řím byl jedno z mála měst Evropy, odkud židé nebyli nikdy vyhnáni: od teď ale měli za tuto výsadu platit cenu nejednoho ponížení.<sup>23</sup>

Stejně jako v Benátkách, byla uzákoněna segregace a obklopení zdí, jenž byla uzavřena od západu do východu slunce. Židé byli vyhnáni z města na levý břeh Tiberu. Současně provedl v Anconě čistku mezi *marranos* a dvacet pět z nich nechal veřejně upálit. Ghetto se rychle rozšířilo do všech měst v papežských státech a od roku 1562 se toto slovo stalo oficiálním termínem používaným v protižidovských zákonech.<sup>24</sup> K pálení hebrejských knih na velkých hranicích došlo nejen v Římě a Bologni, ale i ve Florencii. Pius V. byl ještě přesvědčivější. Bullou *Hebraeorum Gens* (1569) vypověděl ze země židovské komunity, z nichž některé trvaly nepřetržitě od starověku. Pozdější papežové se chovali k židům různě, ale v papežských státech se už natrvalo prosadil systém

---

<sup>22</sup> Borchsenius, Poul: *The history of the jews*, Volume III, *Behind the wall : the story of the ghetto*, New York 1967, s. 22.

<sup>23</sup> Poliakov, Léon: *Geschichte des Antisemitismus*, Band III, Worms 1977-1988, s. 155.

<sup>24</sup> značka Ghetto pro Římskou židovskou čtvrt' se najde poprvé v papežské bule z roku 1562

*Encyklopaedia Judaica*, *Das judentum in geschichte und gegenwart*, Berlin 1931, s. 391.

židovských ghett a vyvíjeli tlak na ostatní vládce, aby postupovali podobně. Tak byla ghetta zřízena v Toskánsku v letech 1570-1571, v Padově 1601-1603 , ve Veroně 1559 a v Mantově v letech 1601-1603.

Ve ferrarském vévodství takový postup odmítli, ale souhlasili s tím, že židům zakážou tisknout knihy. Livorno nakonec zůstalo jediným městem, ve kterém nedošlo k vytvoření žádné formy ghetta.<sup>25</sup> Velká židovská ghetta vznikla v Praze, Frankfurtu, Terstu a Římě, kde židovská čtvrť existovala od roku 1536 do roku 1870.<sup>26</sup>

V 17. a 18. století se situace židů v Evropě pozvolna proměňuje spolu se změnami odehrávajícími se v celé společnosti. Postupně se začíná objevovat proměna feudálního zřízení, prodělává změny a začínají se pozvolna prosazovat jiné formy společenských a hospodářských vztahů.

Vývoj kapitalismu probíhal formou racionalizace. Přestože byli Židé zpravidla v rámci svého vlastního omezeného a izolovaného světa nesmírně konzervativní, dokázali tuto racionalizaci provádět, protože na společnosti jako celku neměli podíl ani k ní neměli citovou vazbu.<sup>12</sup>

Tím se začínají ve společnosti mnohem výrazněji projevat a získávají i důležitější postavení. Spolu s rozvojem kapitalismu se v této době stát dostává z vlivu církve a upevňuje svou pozici v absolutistických monarchiích přelomu 17. a 18. století.

Nejvlivnější myslitelé v otázkách práva a politiky Montaigne, Jean Bodin, Lipsius, Francis Bacon byli zastánci profánního

---

<sup>25</sup> Johnson, Paul: Dějiny židovského národa, Praha 1995, s. 243.

<sup>26</sup> Davies, Norman: Evropa, dějiny jednoho kontinentu, Praha 2005, s. 354.

pojetí veřejné politiky. Národy by neměly sužovat a rozdělovat náboženské sváry.

Úlohou státu bylo, aby dosáhl rozumných ujednání a šířil jednotu a prosperitu. V této nové atmosféře „tolerance“ a „reálné politiky“ byli vzdělaní židé vítáni pro své vynikající vloh.

Od této doby se již dá jen těžko pozorovat společný vývoj postavení židovstva. Tím, jak stát nabývá na síle, se poměry v jednotlivých zemích rozešly různými směry. V jednotlivých krajinách se mění doby liberálních zákonů s etapami perzekuce. Je nezbytné zkoumat dějiny jednotlivých států.

## Vývoj osídlení v Čechách a na Moravě

Abychom byli schopni rozpoznat, jak se všechny události o nichž jsme mluvili výše, projevíly v konkrétní podobě v českých zemích, podíváme se do dějin židovských obcí na tomto území.

Dějiny židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě začínají v období raného středověku. Přítomnost židovských kupců v Českých zemích lze předpokládat na základě Raffelstettenského celního a plavebního řádu z let 903-906 již koncem 9. století. Podle jeho záznamů procházeli touto celní stanicí na středním Dunaji židovští obchodníci cestující mezi Franskou říší a sousedními zeměmi. Místem, kam přicházeli v Čechách židovští kupci asi nejdříve, byla Praha - svou polohou přirozený střed území, sídlo knížete a stará křižovatka dálnovýchodních obchodních cest. O židovských obchodnících v Praze a jejich účasti na zdejších trzích se zmiňuje zpráva arabsko - židovského kupce a diplomata Ibrahíma idn Jakúba z let 965 - 966, kdy židovská osada ležela patrně v blízkosti knížecího tržiště v podhradí Pražského hradu. Další zprávy o židovských kupcích v Praze na konci 10. století jsou dochovány v životopise sv. Vojtěcha.

V druhé polovině 11. století přenesl král Vratislav své sídlo na Vyšehrad, kde je r. 1091 připomínáno další sídliště židovské obce. Tato obec zanikla pravděpodobně za protižidovských bouří spojených s první křížovou výpravou v letech 1096 - 98. Existence židovského sídliště na levém břehu Vltavy, v malostranském podhradí Pražského Hradu, je opět doložena v první polovině 12. století.<sup>27</sup>

---

<sup>27</sup> Jiří Fiedler, Židovské památky v Čechách a na Moravě, Praha 1992, s. 5.

Ve 13. století je doložena židovská osada na území Brna, ve 14. století už známe mnoho „židovských ulic“ v různých našich městech.

Zprávy o měnicích se polohách nejstarších židovských sídlišť na pražském území svědčí o poměrně svobodném postavení židů v ranném středověku. Židé se tehdy těšili stejným právům jako skupiny románských a německých kupců v Praze a vztahovala se na ně stejná knížecí privilegia. Nejstarší úpravu právního postavení cizích kupců obsahují privilegia Soběslava II. z let 1174 - 78, která se odvolávají na ještě starší výsady knížete Vratislava z roku 1092.

Židé se tehdy mohli volně usazovat v hrazených dvorcích podél obchodních cest nebo v blízkosti tržišť, obchodovat a provozovat řemesla a jejich obce měly plnou vnitřní autonomii. V Čechách židé obchodovali převážně s přírodními produkty - s kožešinami, obilím, vlnou, voskem, cínem a sukem, ale i s dobytčím, koňmi a otroky. Do země dováželi exotické spotřební zboží, drahé látky, šperky, zbraně, sůl, víno a orientální koření. Jednotlivci se uplatňovali zřejmě také jako lékaři nebo dvorští úředníci (jakým byl např. Jakub Apella na dvoře Vladislava I. nebo Žid Podiva, údajný zakladatel moravského hradu Podivína).

Původně téměř zcela svobodné postavení židů ve středověké společnosti se od konce 11. století začalo výrazně zhoršovat: četné protižidovské pogromy, k nimž došlo v souvislosti s první křížovou výpravou v letech 1096 - 99 v Porýní, zasáhly r. 1096 také Prahu, a když se poté pražští židé, v obavách před dalším pogromem, chystali vystěhovat do Uher nebo Polska, nechal sám kníže Břetislav II. (1092-1100) násilně konfiskovat jejich majetek. K pronásledování židů docházelo i při všech dalších křížových výpravách během 12. století.

Usnesení IV. Lateránského koncilu r. 1215, zakazující židovskému obyvatelstvu vlastnit půdu, zabývat se zemědělstvím a řemeslem, vedla k podstatnému zhoršení jeho právního postavení.

Hospodářská činnost židů tak byla omezena pouze na půjčování peněz na zástavu a úrok, což bylo jako lichva křesťanům církví zakázáno<sup>28</sup>. Další usnesení koncilu se týkala sociální degradace židů a téměř vylučovala jejich styk s křesťanským obyvatelstvem: nadále se směli usídlivat jen ve vyhrazených a uzavřených čtvrtích, zatím ale nebyla separace důsledná, museli být označeni zvláštním oděvem či potupným znamením. Teologicky řešila církev otázku existence židů uvnitř křesťanské společnosti tzv. *teorií svědeckého lidu*, jejíž existence potvrzuje pravdivost novozákonních událostí a má být důkazem následků jakési dědičné viny židovského národa za ukřižování Krista. Tato církevní nařízení vedla k téměř naprostému ekonomickému a společenskému oddělení židů od ostatního obyvatelstva, a přispívala ve svých důsledcích k vytváření protižidovských pověr. Zbavení svých práv a vytlačení na okraj středověké společnosti, stali se židé zcela závislími na vůli panovníků, kteří je prohlásili za svůj majetek a přímé poddané.<sup>29</sup>

---

<sup>28</sup> Zákonodárství věnující se separaci křesťanů od židů bylo projednáváno již na koncilech v Narbonne (1050), Pont-Audemer (1279) a Mainz (1310), na koncilu ve Vratislavi (1267) a Valencii (1338). Bylo usneseno, že židé mají žít ve zvláštních čtvrtích. Na basilejském koncilu (1434) bylo určeno, že židovské čtvrti budou umístěny tak daleko od křesťanských kostelů, jak jen to bude možné.

Encyklopaedia Judaica, Das judentum in geschichte und gegenwart, Berlin 1931, s. 389.

<sup>29</sup> Pokud se podrobně podíváme do života v ghettu ke konci středověku, spatříme v něm v mnoha ohledech spojitosti s životem klášterů náboženských řádů. V obou místech nacházíme těsné prostředí pevně spjatého společenství, žijícího s vyloučením okolního světa.

Jedná se o život, který je věnován službě bohu, zdůrazněný zbožností a schopný oběti. Je to také život, který nestojí o tělesnou námahu, o její radosti a potřeby. Podobnost těchto dvou osudů je velmi zajímavě patrná nahlédneme-li do pramenů, kde v mnohých německých sbírkách zákonů se židé a duchovní nalézají zaznamenáni ve stejných rubrikách. Můžeme říci, že katolictví si o vlastní vůli k sobě řadí duchovenstvo, které se odevzdalo službě bohu a židy, kteří mají jako svého pána satana. Obě cesty bylo vždy možné opustit, duchovní se zřekli svého stavu a druzí přijali křest. K tomu platí, že duchovní se pro svůj stav rozhodli z pokud možno volné vůle a v dospělém věku, zatímco „zaměstnání“ židů se stalo otázkou dědičnosti.

Za povolení usadit se v zemi, za vždy pouze dočasný a často formální příslib základní právní ochrany, musili pak židé odvádět panovníkovi vysoké daně, a jestliže požádal, ještě zvláštní poplatky, které mnohdy tvořily nejjistější zdroj jeho příjmů.

Častá pronásledování z náboženských důvodů a vzrůstající potřeba finančních prostředků panovníků si v polovině 13. století vynutily nové úpravy právního postavení židů ve středověké společnosti. Již r. 1244 vydal zvláštní privilegia rakouským židům Fridrich II., následovaly buly papeže Inocence IV. Na ochranu židovského obyvatelstva z r. 1247 a 1253 a privilegia Bély IV. Z r. 1251, udělená židům Uherským. Na základě těchto dokumentů vydal obsáhlou úpravu právních poměrů židů v českých zemích 29. března 1254 také Přemysl Otakar II. (1253-78). V privilegiích bylo poprvé určeno právní postavení židů jako přímých poddaných krále, který jim zaručoval ochranu a povoloval zabývat se obchodem s penězi i jejich půjčováním na zástavu a úrok. Královská privilegia zakazovala jakékoli násilí proti židovskému obyvatelstvu a jeho majetku, odsuzovala nařčení používání lidské krve k rituálním účelům jako nepravdivá, zakazovala násilné křtění židů, rušení jejich svátků a znesvěcování židovských hřbitovů a synagóg. Násilí proti židům bylo napříště považováno za poškozování královského majetku, a proto také přísně trestáno. Židovským obcím byla přislíbena svoboda náboženského života, značná nezávislost v jejich vnitřních záležitostech a povoleno zřízení vlastní samosprávy a soudnictví. Spory židů s křesťany rozhodoval nově jmenovaný královský židovský soudce. Za přislíbenou ochranu a výsady byla židovská obec povinna odevzdávat králi vysoké roční daně a podle potřeby poskytovat zvláštní dávky a půjčky. Přemysl Otakar II.

---

Poliakov, Léon: Geschichte des Antisemitismus, Band II., Worms 1977-1988, s. 64.



potvrdil a rozšířil svá privilegia r. 1268 rovněž pro brněnskou židovskou obec. *Statuta Judaeorum* uzákonila postavení židů v Čechách a na Moravě na dlouhou dobu a byla v zásadě potvrzována i dalšími panovníky.

Jak vypadala ochrana židovských práv vůči církvi a obyvatelům měst i ze strany samotného panovníka, ukazují však již následující události. Přemyslův nástupce Václav II. (1278-1305) nechal r. 1296 pod záminkou ochrany pražské i venkovské židy zajmout a propustil je teprve když zaplatili výkupné.<sup>30</sup>

Podobně pokračovalo zacházení s židi v celém soustátí, není třeba zde vyjmenovat všechny případy, postačí jeden za všechny.

Největší středověký protižidovský pogrom v Čechách vypukl v Praze o velikonocích r. 1389, které připadly toho roku na poslední dny svátku pesach. Pod záminkou údajného znesvěcení hostie a v důsledku náboženské nesnášenlivosti, podněcované kněžími v pražských kostelech, zaútočil v neděli vpoledvečer 18. dubna početný zfanatizovaný dav na pražské ghetto. Pogromu padlo za obětí na tři tisíce jeho obyvatel, včetně dětí, žen a starců.

Nezávislejší postavení židů jako přímých poddaných krále narušily záhy husitské války v letech 1419-1437, které oslabily vliv katolické církve a ústřední královské moci ve prospěch šlechty a nezávislých měst. Husité byli katolíky označováni za judaizující sektu a sami, zejména radikální táborité, se do značné míry identifikovali s biblickým Izraelem. Židé sympatizovali s husity v jejich boji s katolickou církví a německými křižáky, pomáhali jim např. při opevňovacích pracích při dobývání Vyšehradu r. 1420 a podporovali je finančně i dovozem zbraní.

---

<sup>30</sup> Jiří Fiedler, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 8

Posílená samostatnost měst, jejichž obyvatelstvo se začalo ve větší míře zabývat také obchodem a peněžnictvím, vedla vlivem vzrůstající konkurence kolem poloviny 15. století k vyhnání židů z četných měst v Německu a Rakousku. Z Opavy byli židé vyhnáni po předchozích pokusech až r. 1522. V zápětí byli židé vypovězeni r. 1454 z moravských královských měst Brna, Olomouce, Znojma a Uničova, v Uherském Hradišti postoupeni městu a vyhnáni až r. 1514. Vypuzené skupinky židů se usazovaly podle možnosti v menších poddanských městech a na panských statcích, kde měly zaručenou relativně největší bezpečnost a podmínky k rozvoji místního obchodu a řemesel. Stejná praxe pokračuje i za vlády Jagellovců, i když r. 1501 král Vladislav Jagellonský listinou potvrdí svoje výsadní právo na správu židů. Stejně je jeho nařízení o usídlení židů v zemi na věčné časy a bez možnosti vypovězení často obcházeno.

Tak byli vyhnáni židé z Chebu (1479), z Karlových Varů (1499), z Plzně (1504), z Jihlavy (1506), z Českých Budějovic (1505 - 06)<sup>31</sup>

Nastoupením Ferdinanda I. (1526-64) na český trůn se české země staly součástí habsburské monarchie a zdálo se, že se upevní ústřední královská moc, a tím i dosavadní nejisté postavení židů. Po svém nástupu potvrdil Ferdinand I. židovská privilegia a slíbil, že bude chránit jejich práva. V r. 1527 zřídil v Praze tzv. českou komoru, pověřenou vyřizováním všech finančních záležitostí království, jejímž zájmem bylo udržet si v neztencené míře i příjmy z židovských daní. Snahou získat znovu kontrolu nad správou židovských záležitostí do svých rukou se dostal Ferdinand I. do sporu jak s českými stavy, tak zejména s městy, která opakovaně naléhala na vypovězení židů ze

---

<sup>31</sup> Jiří Fiedler, Židovské památky v Čechách a na Moravě, Praha 1992, s. 11

země. Četná nařčení, že ve válce s Turky slouží jako vyzvědači a zakládají požáry, spolu s obviněními, že mají vliv na vznik judaizačních sekt v Čechách, přispěla nakonec r. 1541 k tomu, že se Ferdinand I. rozhodl vypovědět židy z celého království, čímž dosavadní snahy o jejich vyhnání vyvrcholily. V zápětí nato došlo v Litoměřicích, Nymburku, Roudnici a dalších městech k rozsáhlým loupežným pogromům. Císař termín vypovězení sice dvakrát odložil, ale r. 1543 se musela většina židů, hlavně z českých královských měst, vystěhovat. Směřovali převážně do Polska a přes královskou ochranu byli cestou přepadáváni a olupováni. Pouze v Praze mohlo zůstat na zvláštní glejt několik rodin, vyřizujících zbývající záležitosti obce. V roce 1551 Ferdinand nařídil, že židé jsou povinni nosit na vnějším oděvu zvláštní označení v podobě žlutého kruhu. Nové vypovězení ze země následovalo r. 1557 na žádost arcivévody Ferdinanda. Lhůta odchodu byla opět na prosby a přímluvy prodloužena, znovu začaly být vydávány ochranné glejty jednotlivcům a znovu byli vyhnanci na hranicích olupováni a pobíjeni. Nařízení vypovědět židy z království bylo tentokrát odvoláno až poté, kdy byl r. 1563 císař přísahy o vyhnání židů zproštěn papežem.<sup>32</sup>

Po smrti Ferdinanda I. nastalo po dlouhé době strádání a nejistot období postupného hospodářského a kulturního rozkvětu židovských obcí. Maxmilián II. potvrdil r. 1567 židovská privilegia a vydal majestát uvolňující dosavadní omezení židovského obchodu a podnikání a přislíbil, že židé již nebudou z království znovu vypovězeni. Nicméně zakázal židům pobyt ve všech horních městech, čímž byly některé obce velmi poškozeny.<sup>33</sup> Rudolf II. (1576-1611) potvrdil privilegia udělená židovské

---

Jiří Fiedler, Židovské památky v Čechách a na Moravě, Praha 1992, s. 12

<sup>33</sup> 1571 navštívil císař Maxmilián s chotí a dvořany pražské Židovské Město a přijal rabínské požehnání.

obci dřívějšími panovníky a ujistil je, že židé nebudou z Prahy a zemí koruny české ani v budoucnu vypovězeni. Stejně jako jeho předchůdce byl také král Matyáš (1611 - 1619) židovské obci příznivě nakloněn a potvrdil všechna její privilegia a dřívější výsady.

Pražské ghetto<sup>34</sup> bylo v těch časech jedno z hlavních center evropského židovstva. V roce 1571, když Vídeň byla vážně ohrožena útokem Turků, Praha se stala residenčním městem Císařství.

Je odhadováno, že v Praze v šestnáctém století žilo až 10,000 židů, šlo o jedno z nemnoha evropských měst, kde židovské osídlení kontinuálně navazovalo od středověku až do přítomných časů.

Židovské město bylo izolované od zbytku obyvatel a mělo svůj vlastní právní systém a věznici. *Meistergericht* byl nejvyšším soudem. Praha byla jediným městem, kde židé měli vlastní radnici: budovu s věží a hodinami, kde byla použita hebrejská čísla a ručičky se pohybovaly „antihrdinově“ (kde hebrejšтина čte zprava do leva).<sup>35</sup>

---

<sup>34</sup> Původ slova ghetto je hledán i mimo Benátky, musíme ale odmítnout odvození od hebrejského גט , protože Židé tento výraz nepoužívali, Ghetto je proti tomu v hebrejském jazyce nazýváno מגורש, ממלה, חצר atd. (v Mantua bylo v statutech obce tištěno „Seder ha -getto“), a znak גט se používal jen u římských Židů. Chybný je také vývod z Italského (Bor)ghetto (= malá městská čtvrť), z vulgární italštiny ghetto nebo ghitto (nečistá osoba), z řeckého γείτων (soused), z německého „geheckter“ (obec), z gotického gatvo (ulice) atd..

Encyklopaedia Judaica, Das judentum in geschichte und gegenwart, Berlin 1931, s. 391.

<sup>35</sup> Borchsenius, Poul: The history of the jews, Volume III, Behind the wall : the story of the ghetto, New York 1967, s. 15.

Hned po začátku českého stavovského povstání došlo v Praze k útoku městské chudiny na Židovské Město a následujícího roku podali Staroměstští opět žádost o vypovězení židů z města. Židovská obec se k povstání nepřipojila a po Bělohorské bitvě 8. listopadu 1620 zůstala ušetřena perzekucí císařského vojska. Musela se však zavázat Ferdinandovi II. (1620 - 37) k půjčce 24 000 zlatých na válečné výdaje a zanedlouho přistoupit na značné zvýšení ročních daní.

Utrpení třicetileté války a silné zatížení daněmi mělo za následek velký úbytek židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě. Přesto po konci války vzrostl počet obyvatel židovských obcí přílivem uprchlíků z Polska a západní Ukrajiny, vyhnaných odtud rozsáhlými protižidovskými pogromy za povstání B. Chmelnického v letech 1648-49.

Ačkoli snaha o omezení počtu obyvatel židovských obcí v zemi sále vzrůstala, v následující době docházelo k jejich posílení díky přílivu nových imigrantů. Po vypuknutí války s Turky v l. 1663-64 byla židovská obec zatížena vedle zvýšených daní a mimořádných kontribucí také přílivem uprchlíků z Uher a Polska, a když byli židé r. 1670 vypovězeni z Vídně, přesídlil velký počet uprchlíků do moravských a českých venkovských židovských obcí.<sup>36</sup>

Připravovaným opatřením k redukci stoupajícího počtu židovského obyvatelstva v českých zemích zabránil v r. 1680 velký mor, jemuž padlo pouze v Praze za obět 3500 obyvatel ghetta.

Třebaže si uvedené katastrofy a neštěstí vyžádaly mnoho obětí, stoupl počet obyvatel Židovského Města z přibližně 3000 kolem roku 1600 až na 11500 na konci 17. století, takže se Praha mohla chlubit jednou z největších obcí své doby v Evropě (

---

<sup>36</sup> Jiří Fiedler, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Sefer, Praha 1992, s. 14

s výjimkou Amsterdamu a Soluně). Ačkoli počet obyvatel venkovských židovských obcí nelze v tomto období přesně zjistit, vzrůstal neméně rychle a snad již v polovině 17. století poprvé překročil počet židů žijících v Praze. A tak koncem století tvořilo obyvatelstvo venkovských obcí více než dvě třetiny celkového počtu židů v českých zemích.

Důsledkem těchto demografických změn byla snaha venkovských židovských obcí získat samostatné zastoupení. V r. 1659 tak dosáhlo české *Zemské židovstvo* (zástupci mimopražských židovských obcí) uznání jako samostatná správní jednotka s nárokem na vlastní reprezentaci a s právem rozpisu a vybírání daní. Mimoto příslušely do pravomoci *Zemského židovstva* záležitosti týkající se sňatků, právních a náboženských otázek.

Na Moravě, kde byli židé vypuzeni z královských měst již v polovině 15. století a usadili se v menších poddanských městech, nevzniklo žádné přirozené centrum samosprávy židovských obcí, jakým byla v Čechách Praha. Proto se patrně již na konci 15. století jednotlivé moravské židovské obce spojovaly a vytvořily vlastní samosprávnou reprezentaci, která rozdělovala a vybírala daně, zastupovala židovské zájmy vůči zemské správě a zabývala se vnitřním zákonodárstvím židovských obcí. Moravský zemský rabín, který sídlil v Mikulově, měl soudní pravomoc jak v náboženských, tak i světských záležitostech. Podléhala mu šestičlenná *Malá rada*, složená ze dvou zástupců z každé ze tří moravských provincií, která zasedala každoročně, a *Velká zákonodárská rada*, která se scházela vždy po třech letech v některé jiné obci. Její poslední zasedání se konalo r. 1748 za účasti 61 zástupců, volených 367 majiteli domů z moravských obcí. Dochovaný soubor zákonů moravské židovské rady z let 1650-

1748 představuje jeden z nejvýznamnějších dokladů samosprávy židovských obcí ve střední Evropě své doby.<sup>37</sup>

Významná studijní centra byla vedle Mikulova také v dalších moravských městech: v Kroměříži, Prostějově, Boskovicích, Uherském Brodě a Lipníku nad Bečvou.

Za vlády Karla VI. (1711-40) pokračovaly snahy úřadů o snížení počtu židovského obyvatelstva v českých zemích. Z tohoto důvodu byl roku 1724 také proveden první podrobný soupis všech obyvatel židovských obcí v českých zemích. Mimo Prahu žilo tehdy v Čechách na 30 000 židů ve 168 městech a 627 vesnicích a asi 20 000 židů na Moravě. Na venkově provozovalo 19% židovských rodin řemeslo a dalších 13% pracovalo jako nájemci lihovarů a vinopalen, koželužen, povoznictví a jako hostinští.<sup>38</sup>

Když bylo dokončeno sčítání venkovského židovského obyvatelstva, byl r. 1726 pevně stanoven počet židovských rodin v Čechách na 8541 a na Moravě na 5106. Aby se tento numerus clausus pro venkovské židy udržel, bylo r. 1727 tzv.

*familiantským zákonem* povoleno ženit se pouze nejstaršímu synovi v každé rodině. Toto nařízení mělo dlouhodobý vliv na zbrzdění „ovulačního vývoje“ židovského obyvatelstva v českých zemích. Rodiny, které měly pouze dcery, byly považovány za vymřelé a druhorození synové, pokud se chtěli oženit, se museli vystěhovat ze země. Mnoho mladších židů se tehdy vystěhovalo do Polska a na západní Slovensko. Josef II. r. 1789 počet familiantů nepatrně zvýšil na 8600 v Čechách a 5400 na Moravě a dovolil, aby židé věnující se zemědělství nebo provozující řemeslo, mohli na základě zvláštního povolení zakládat rodiny i nad takto stanovený počet. Zákon o familiantech však zůstal v platnosti až do r. 1849.

---

<sup>37</sup> Jiří Fiedler, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 16

<sup>38</sup> Jiří Fiedler, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 16

Konečně dalším zásahem do života obcí byl tzv. *translokační reskript*<sup>39</sup> z r. 1726, kterým bylo nařízeno provést soustředění židovského obyvatelstva ve všech městech a vesnicích znovu do uzavřených sídlišť. Ghetta měla být vytvořena ve všech městech a obcích, kde dosud nebyla, a to nucenou výměnou domů mezi židovskými a křesťanskými obyvateli. Židé měli sídlit v dostatečné vzdálenosti od kostelů, náměstí a míst, kde se odehrávaly křesťanské náboženské slavnosti, obvykle na okraji obce.

---

<sup>39</sup> Reskript se týká zhruba 30 000 Židů, kteří žili v českých ve 168 městech a 672 vesnicích, a asi 20 000 moravských Židů.  
Pěkný, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 95.



## **Akce předcházející vydání translokačního reskriptu**

Různé vyhlazovací protižidovské pokusy, se vlekly po celá desetiletí. Všimaly si převážně pražského židovstva, naváděny řevnivostí pražského obchodnictva. Ale brzy se začaly objevovat hlasy volající po zakročení i proti židovstvu venkovskému.<sup>40</sup> Kromě politických úřadů zeměpanských<sup>41</sup>, šlo především o pražskou arcibiskupskou konsistoř, jež uplatňovala v komisi protižidovské námitky náboženského rázu, jako: nebezpečí zneuctění svátosti oltářní, rušení nedělí a svátků prodejem v židovských krámech, povážlivé přátelské styky křesťanského obyvatelstva s židovským, zaměstnávání křesťanské čeledi v židovských rodinách.

Pod vlivem všech těchto výtek, k nimž přistupovaly ovšem také připomínky hospodářské, postavili se r.1719 místodržící ve svém zadání za stanovisko, že současně s pražským ghettem má být provedena i redukce venkovského židovstva v Čechách, a tak redukční plán pro všechny židy v zemi žádal snížení počtu židovských rodin v Čechách na stav z roku 1618 nebo aspoň z roku 1654, resp. 1661.

Reskript ze dne 25. května 1723, obnovující sněmovní zákaz z r. 1650 zřizovat bez zeměpanského svolení židovské domy, synagogy a hřbitovy, byl signálem k novému prudkému útoku proti židům v Čechách, k němuž došlo r. 1724 na českém zemském sněmu. Radikální vládní návrh žádal tehdy obnovu sněmovního usnesení

---

<sup>40</sup> Roubík, F.: Plánky obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z . 1727, In: Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1, 1931, s.49.

<sup>41</sup> Počátkem 18.století to bylo zejména komerční kolegium, jenž začalo hlavně od r. 1715 upozorňovat redukční židovskou komisi i na venkovské židovstvo v Čechách a na Moravě.

z r.1650 o redukci židovstva v zemi na stav z r. 1618 a nad to ještě zakazoval židovským občanům pobyt na venkově vůbec. Jen ti venkovští židé, jejichž předkové bydleli v Čechách již před 1. lednem 1618, měli být ze svých dosavadních bydlišť na vesnicích a panstvích přestěhováni pro snazší dozor do městských židovských obcí, takže venkov měl být židů zcela zbaven. Proti těmto radikálním návrhům se ohradilo i sněmovní plénum i sněmovní komise, jednání se protahovala. Až do doby Marie Terezie - kdy přišla opatření ještě tvrdší.<sup>42</sup>

Z této protižidovské nálady vznikla tedy akce, jíž děkujeme za zachování více než 200 plánek měst a vesnic na Moravě a v Čechách, pořízených k zjištění vzdálenosti židovských obydlí od katolických kostelů.

---

<sup>42</sup> Roubík, F.: Plánky obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z . 1727,  
In: Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1931, s.50-51.

## Translokační reskript a zrod plánů z roku 1727

Na počátku roku 1727 nacházíme pokusy vzdálit židovská obydlí do větší vzdálenosti od katolických kostelů. Nepodařilo se zatím ale nalézt příslušný reskript, jenž tuto akci pravděpodobně nařídil. Máme ale jiná akta předcházející vydání translokačního reskriptu a odkazující na podněty vedoucí k jeho vydání.

Ve spisech bývalého moravského gubernia, jež jsou dnes uloženy v Moravském zemském archivu, je dochována rozsáhlá korespondence olomouckého biskupa kardinála Wolfa von Schrattenbach, adresovaná císaři Karlu VI. s názvem „Gutachlicher Bericht des Bischoffen zu Olmütz wegen Absonderung der jüdischen Häuser von denen katholischen Kirchen (signatura J 20). Úmyslem tohoto spisu o 102 stranách bylo navrhnout císaři vhodná opatření, aby židé v diecézi tohoto biskupa nemohli přihlížet katolickým bohoslužbám a procesím ani je poslouchat.

V té době došlo totiž na Moravě k výtržnostem, protože židé prý rušili katolické obřady.<sup>43</sup> Bezprostředním podnětem se stala situace v moravském Rousínově, kde patřily v první čtvrtině 18. století všechny domy v západní části hlavního náměstí židům, takže katolický kostel jimi byl ze tří stran obklopen.<sup>44</sup> Česká dvorská kancelář vyzvala proto 2.9.1726 císařským reskriptem moravský královský tribunál, aby vrchnost provedla a znemožnila z jeho popudu přestěhování židovského obyvatelstva z blízkosti katolických kostelů a aby také jinak znemožnil židům

---

<sup>43</sup> Tihelka, K.: Plán Bučovic z roku 1727, Vlastivědný věstník moravský, 2, 1955, příloha ke 2. čís., s.2.

<sup>44</sup> Klenovský, J.: Plán separace židovského osídlení na Moravě z let 1727-8, In: Židé a Morava, 1994, s.56.

výhled. Olomoucký biskup k tomu měl podat své dobrozdání, což se stalo r. 1727 výše uvedeným obsáhlým spisem.

Podle kardinálových představ měly být židovské domy odstraněny jednak z okolí kostelů, a za druhé měl být znemožněn výhled z ghett na těch místech, kudy se ubíraly církevní průvody, a to postavením vysoké zdi. Židům mělo být také zakázáno zdržovat se na ulicích, šel-li kněz k nemocnému nebo ubíral-li se kolem pohřební průvod. Jejich krámy i domy měly být po tu dobu uzavřeny. V obcích, ve kterých byly židovské domy a krámy blízko katolických kostelů nebo míst, kudy procházela procesí, byla vyznačena jejich poloha v plánech.<sup>45</sup>

Jako výsledek této jednotné protižidovské akce se nám zachovalo celkem 63 plánů obcí na Moravě<sup>46</sup> s vyznačením vzdálenosti židovských obydlí od katolických kostelů, provedených různým způsobem. Víme, že místodržícím došly kromě těchto i jiné plánky, ale přes usilovné pátrání nepodařilo se je zatím nalézt, snad v budoucnu. Nelze ovšem za tehdejších poměrů předpokládat ani za možné, že rozkaz krajského úřadu uposlechly všechny vrchnosti v zemi – náklady na tuto akci byly nezvykle vysoké, a snad i nemožnost získat včas zemského měřiče, odradila jistě mnohá panství od splnění místodržitelského výnosu.

Kromě toho se mnohé vrchnosti spokojily jen se sdělením, že židé v jejich obcích jsou vzdáleni od katolických kostelů tak daleko, že není nebezpečí, uvedeného v příslušném reskriptu a že není proto také třeba pořizovat nákladné plánky dotyčných obcí.<sup>47</sup>

---

<sup>45</sup> Tihelka, K.: Plán Bučovic z roku 1727, Vlastivědný věstník moravský, 2, 1955, příloha ke 2. čís., s.2.

<sup>46</sup> Pro Čechy jsou separační plány v počtu 103 kusů uloženy ve sbírce map a plánů Státního ústředního archivu v Praze.

- Klenovský, J.: Plán separace židovského osídlení na Moravě z let 1727-8, In: Židé a Morava, 1994 s. 56.

<sup>47</sup> Jen výjimečně došlo k translokaci židovského a křesťanského obyvatelstva, a to v Polici u Jemnice, kde bylo pro židovské rodiny dosud rozptýlené v domech po celé obci určeno nové místo jižně od centra a zde jim bylo vystavěno ulicové sídliště z typových domků, a dále v Lošticích, kde Židé přešli z původní lokality východně od náměstí při farním kostele do nové pozice západně od náměstí. Plán z

Musíme se proto zatím spokojit s plánky, jež známe. Není vyloučeno, že se časem podaří doplnit jejich počet i dalšími, dosud nezvěstnými.

Města, v nichž byly větší židovské obce v oddělených ghettech (nejsou mezi plánky zastoupena proto, že tu nebylo nebezpečí, jež bylo důvodem zmíněné úřední akce.<sup>48</sup>

Do povědomí moderní vědy dostaly se plánky až ve třicátých letech dvacátého století.

V roce 1931 publikoval František Roubík článek v časopisu Společnosti přátel starožitností českých, kde šíře informoval o plánech nalezených v archivu ministerstva vnitra. Dohad, že šlo patrně o akci české dvorské kanceláře pro všechny české země korunní, vedl k prosbě u zemského archivu v Brně, aby naznačeným směrem pátral. Hledané plánky byly pak zde v červenci 1942 v tak zvaném gubernálním archivu pod signaturou J 20 i s příslušnými spisy vskutku nalezeny.<sup>49</sup>

Kromě zemských měřičů bylo vrchnostmi k této práci použito jednak městských inženýrů a stavitelů, jednak vojenských důstojníků i místních neodborníků, kteří se spokojili jen se schematickým znázorněním vzdálenosti židovských obydlí od kostelů z toho vyplývá, že zachované plánky jsou nestejně ceny.

Část plánek je pořízena ve formě prospektů, pohledů na dotyčnou obec, kde se kreslič snažil pravděpodobně zachovat i pokud možno

---

roku 1770 z MZA v Brně již tedy zachycuje novou situaci židovských obydlí.

- Klenovský, J.: Plán separace židovského osídlení na Moravě z let 1727-8, In: Židé a Morava, 1994, s. 56.

<sup>48</sup> Roubík, F.: Plánky obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z . 1727,

Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1, 1931, s. 55.

<sup>49</sup> Dr. Placht , O.: Nález plánů moravských obcí z r. 1727, Svobodné Noviny, 9.8.1945, s. 3.

vnější vzhled obce. Většina plánů však podává jen půdorysy dotyčných obcí, v nichž je výslovně naznačena žádaná vzdálenost židovských domů od kostelů. Menší část zachovaných plánek se spokojila s pouhým velmi nedokonalým schematickým znázorněním této vzdálenosti, aniž by přinášela situační skicu příslušné obce. Na všech pláncích jsou zvláště výslovně označena židovská obydlí, kostel, mnohdy i vrchnostenský zámek a jiné význačné budovy v obci.

## Urbanismus a architektura Ghetta

Židovské čtvrtě, ghetta, v jazyku jidiš zvané též štetly, vznikaly v místech početnějších židovských komunit a jsou typickým jevem pro moravská města a městečka.

M:s.15 židovské čtvrtě - ghetta představují zvláštní části sídel vyhrazené k soustředění domů obyvatel židovského vyznání a řídící se vlastním právem.

Všude platili „ochranné“ poplatky v penězích nebo i naturáliích<sup>50</sup> a kromě toho i zvláštní poplatky ze židovských hřbitovů.

Židovské domy byly zprvu přirozeně soustředěny ve zvláštních celcích ve významných obchodních centrech či při obchodních stezkách bez jakéhokoli právního nařízení.

První židovské čtvrtě vznikly nejpozději v 11. století, a to na Malé Straně a při Vyšehradské obchodní stezce. Ve středověku byli židé v královských městech, v nichž žili pod ochranou panovníka, soustředěni ve zvláštních židovských ulicích.<sup>51</sup> Později, když byli židé z královských měst vypovězeni a stěhovali se do poddanských měst nebo na šlechtická panství, bydleli v mnoha případech v domech patřících vrchnosti: vrchnost v jednotlivých městech nebo obcích svým „chráněným“ židům vyčlenila k obývání své starší budovy, ale docházelo také k tomu, že pro ně nově stavěla tzv. „židovny“, které židům

---

<sup>50</sup> loji, ovsu, pepři, zázvoru a pod..

<sup>51</sup> Uspořádání pro tyto čtvrti a ulice vyplývalo všeobecně z městské výstavby 10. až 11. století. Tato zástavba měla logiku cechů a jiných hospodářských skupin, jak byly záležitosti a společnosti slučovány, dávaly se tehdy i pevně územně k sobě.

Jüdisches Lexicon, Ein enzyklopädisches Handbuch des jüdischen Wissens in vier Bänden, Band III., Berlin 1927-1930, s. 457.

následně pronajímala. V některých případech se dokonce jednalo o celé ulice tvořené těmito domy (Koloděje nad Lužnicí, Maštov, Radenín, Velká Bukovina.) V řadě měst a obcí židé, pokud nezískali souhlas panovníka, městské rady nebo vrchnosti k pobytu, nesměli bydlet až do poloviny 19. století. To byl od počátku 16. století případ většiny královských měst a od poloviny 16. století všech horních měst.

Židovské obce, respektive židovské čtvrti vznikaly v těch místech, kde pro to byly v minulosti vhodné podmínky. V raném středověku to byla královská města, přibližně od 14. století poddanská. Kde souhlas panovníka, vrchnosti nebo městské rady chyběl, tam nikdy židovská komunita až do poloviny 19. století nesídlila. To je případ všech královských měst po 15. století, horního města Bruntálu, biskupských měst, jako jsou např. Nové Město na Moravě, Zlín, Dačice, a dlouhé řady dalších.<sup>52</sup>

Charakter židovského osídlení v jednotlivých historických zemích byl dost odlišný. Zatímco na Moravě obývali židé menší města a městečka, v Čechách žila třetina počtu osob v Praze a pak hlavně na vesnicích, Slezsko bylo od 16. století téměř „židu prosté“ (z německého judenrein).

Ze středověkých židovských čtvrtí, odkud byli židé povětšinou vypuzeni v 15.-16. století (Brno, Olomouc, Opava ad.), se nám dodnes zachovaly v důsledku pozdějších požárů, válečných pohrom a přestaveb jen půdorysné stopy uliční zástavby, snad zdiva základů a sklepů a pochopitelně povědomí odrážející se dodnes v některých názvech ulic (např. Židovská ulice v Jihlavě). Samozřejmě i původně středověká zástavba židovských čtvrtí, odkud židé nebyli vypovězeni a kde osídlení kontinuálně

---

<sup>52</sup> Rozkošná B., Jakubec P.: Židovské památky v Čechách, Historie a památky židovského osídlení Čech, Praha 2004, s. 15.



pokračovalo, doznala za uplynulých staletí velmi podstatných změn ( Jemnice, Ivančice, Bzenec, Slavkov u Brna, Boskovice).<sup>53</sup>

Židovské čtvrtě pozdního středověku a ranného novověku byly vesměs „rostlého“ charakteru, tedy výsledkem přirozeného procesu postupného narůstání stavební struktury. Typickou lokalizací ghatt v rozvrhu města u nás je prostor mezi městským jádrem a vrchnostenským sídlem, nebo přímo „v podhradí“ takového sídla (Boskovice, Třebíč, Jemnice, Bzenec, Hranice na Moravě). Rozlehlá židovská čtvrt v Mikulově dokonce obsadila celý západní svah zámeckého vrchu, na opačné východní straně leží pak hrazené křesťanské město. Tato skutečnost velmi názorně dokládá závislost židovské komunity na vrchnosti, zároveň poloha zcela prakticky umožňovala rychlý únik židů pod panskou ochranu při pogromech.<sup>54</sup>

Vrchnost stavěla židovské domy povětšinou na svých gruntech, měla tak nad židovskými rodinami politickou, civilní i kriminální jurisdikci. V obcích, kde více židovských rodin tvořilo pospolu zvláštní židovskou obec,<sup>55</sup> byl židy volen rychtář, musel však být potvrzen vrchností, jež ho mohla i sesadit.

Tento židovský rychtář projednával spolu se staršími dlužní a jiné civilní spory týkající se židů, urovnával vzájemné neshody a stížnosti mezi nimi, kontroloval správnost jejich měř a vah, vedl účty židovské obce.<sup>56</sup>

---

<sup>53</sup> tamtéž

<sup>54</sup> Rozkošná B., Jakubec P.: Židovské památky v Čechách, Historie a památky židovského osídlení Čech, Praha 2004, s. 16

<sup>55</sup> Obyvatelé každého většího sídliště tvořili Kehilu (pl. Kehilot) – obec, shromáždění, kongregace věřících, komunita: specificky – židovská komunita kteréhokoli města, často nazývaná kehila kdoša (svaté schromáždění).  
Pěkný, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha 2001, s. 235.

<sup>56</sup> Roubík, F.: Plánky obcí v Čechách s vyznačením Židovských obydlí z . 1727,

In: Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1, 1931, s. 53.

V rozvrhu hrazeného města zaujímaly židovské čtvrtě nebo ulice okrajovou, vytěsněnou pozici při hradbách (Tovačov, Jevíčko), rozsáhlá židovská ghetta typická pro Moravu se pak ocitla vně opevnění (Holešov, Třebíč, Boskovice, Mikulov). Nejsou řídké případy, kdy zástavba židovských domů postupným zakupováním prorostla až na hlavní náměstí (Rousínov, Břeclav, Pohořelice, Bzenec). Parcely domů v židovských čtvrtích měly oproti měšťanské zástavbě mnohem drobnější měřítko a bývaly často zastavěny v celé ploše.

Velikosti židovských čtvrtí se liší, čítají od několika domů, např. 5 v Telči, až po 317 domovních jednotek v Mikulově.

Především v 17. století, po vyvrácení řady měst za třicetileté války, jsme leckdy svědky přesunu židovských čtvrtí do úplně nové polohy, zpravidla dovnitř chráněného města (Uherský Brod, Dolní Kounice, Úsov, Kroměříž).

Vědomí významu židů pro ekonomickou prosperitu sídla vedlo v té době leckterou vrchnost k přilákání dalších usedlíků a k výstavbě domovních celků v jednotném architektonickém stylu. Olomoucký biskup koncem 17. století využil v Kroměříži k tomuto účelu služeb italského architekta G. P. Trvalky a stavitele Matyáše Parsta.<sup>57</sup> Domy v Židovské, dnes Moravcově ulici získaly přestavbou nezvykle velkorysé dispozice a honosný vzhled, dvoupodlažní domy pak vrcholně barokní fasády s vysokým pilastrovým řádem a slepými štíty.

Odtud byl již jen krok k plánovitému založení celé židovské čtvrti na „zeleném drnu“, jak jsme toho svědky např. v Lomnici u Tišnova. Počátkem 18. století založila zdejší vrchnost pro

---

<sup>57</sup> Rozkošná B., Jakubec P.: Židovské památky v Čechách, Historie a památky židovského osídlení Čech, Praha 2004, s. 17.

povolané židovské rodiny severně od městského jádra oddělenou čtvrtí domů se synagógou kolem čtvercového náměstí. Jinak tomu bylo v Mikulově, kde po katastrofálním požáru židovské čtvrti roku 1719 musel být urbanistický rozvrh ghetta z obavy před ohrožení ohněm upraven plánem a byl dán příkaz, jak smí být domy stavěny. Zadní trakty domků těsně pod zámek musely být zbořeny a byla zde vystavěna ochranná zeď. Při stavbě židovských domů nebylo dovoleno užít dřevo ani šindelovou krytinu, komíny nesměly být na straně k zámku.<sup>58</sup>

Vzrůstající počet židovských domů ve městě ovšem na druhé straně vedl k obecné nevraživosti, kterou často museli řešit nejvyšší představitelé duchovní a světské moci. Císařským translokačním reskriptem z roku 1726 bylo nařízeno provést důsledné soustředění židovského obyvatelstva v městech a obcích znovu do zavřených sídlišť, - ke stěhování židů do nového místa došlo zřejmě jen v Lošticích a v Polici u Jemnice. Židům v Polici tehdy vrchnost vystavěla soubor přízemních domků ve dvou řadách podél nově založené ulice. Vedlejším produktem této úřední akce se stal pro nás velmi cenný soubor separačních plánů z let 1727 - 28 (dosud známých 63 kusů pro Moravu), které se staly názornou pomůckou pro identifikaci a vzhled židovských sídel.

Zástavba těchto ulic a ghett bývala nepravidelná a oproti okolní zástavbě velmi zhuštěná, neboť její rozšiřování bylo závislé na libovůli vrchnosti. Pro nedostatek stavebních parcel bylo mnoho domů děleno mezi několik majitelů. Domy byly často stavěny do výšky, takže i na vesnicích připomínaly spíše městskou zástavbu (Dřevínkov). Společné vlastnictví jednoho domu několika majiteli se na vzhledu domu podepsalo např. členěním fasády, odlišným tvarem oken nebo barevností omítky (Buryně nad Ohří).<sup>59</sup>

---

<sup>58</sup> Tamtéž

<sup>59</sup> Klenovský J.: Židovské památky Moravy a Slezska, Brno 2001, s. 20.

Pokud mělo každé podlaží jiného majitele (což později přineslo problémy), přistavilo se dodatečně z ulice schodiště do patra (Boskovice, Dolní Kounice) Jindy se místní terénní situace využilo ke zřízení samostatného vstupu do každého podlaží zvláště (Boskovice, Třebíč). Mnohdy měly domy naopak i po reálném rozdělení nadále vchod společný. Typické jsou též vstupy do sklepů domů z ulice (Úsov, Velké Meziříčí). Často se vchod do domu nalézal ve hmotě domu sousedního (Rousínov, Třebíč) nebo celá místnost leží ve vedlejší domě (Kroměříž). Na řadě domovních dílů vázly tzv. služebnosti. Při prodeji těchto domů pak vznikaly právně těžko řešitelné komplikace. Na mnoha místech jsou tímto dědictvím zatíženy nemovitosti dodnes. K rozšíření stísněné obytné plochy v domech židovských čtvrtí sloužily v patře balkony a ve dvorní části navíc pavlače či lodžie, často na kamenných krakorcích ( Prostějov, Boskovice, Jemnice, Velké Meziříčí, Mikulov).<sup>60</sup>

Poměry na venkově nebyly sice v tomto ohledu tak špatné jako v pražském ghettu, ale přesto to byly zejména obtíže kladené židům v získávání nových domů, jež vedly i na venkově k přeplňování židovských domků rostoucím počtem židovských rodin.

S ohledem na to, že se židé nesměli živit zemědělstvím, nebyvaly v ghettech stodoly a další hospodářská stavení. Původní zástavba ghatt bývá dřevěná, až od 18. století byly ve městech tyto domy nahrazovány zděnými.<sup>61</sup>

Naprostá většina domů židovské ulice či čtvrti sloužila po funkční stránce obytným účelům. V omezeném prostoru ghetta musely domy pojmut velký počet rodin s jejich členy.

---

<sup>60</sup> Klenovský J.: Židovské památky Moravy a Slezska, Brno 2001, s. 21.

<sup>61</sup> Rozkošná B., Jakubec P.: Židovské památky v Čechách, Historie a památky židovského osídlení Čech, Praha 2004, s. 18

Hospodářský a sociální stav venkovského židovstva v Čechách a na Moravě se tehdy řídil podle místních poměrů, vládnoucích na jednotlivých panstvích a v příslušných obcích. Venkovští židé se živili zejména řeznictvím, podomním obchodem vlnou, bavlnou, plátnem, peřím a mosazí, měli v nájmu vrchnostenské vinopalny, provozovali koželužskou živnost nebo půjčovali peníze na poměrně velmi vysoký úrok.<sup>62</sup>

Kromě obytných místností , které ovšem při tak vysokém počtu lidí byly značně stísněné, bývala v domech černá kuchyně, tj. menší místnost bez oken s otevřeným ohništěm dvě části- masová a mléčná- byly u solventnějších a ortodoxnějších rodin ( Spálené Poříčí na Moravě, Mikulov, Jemnice, Boskovice, Úsov, Prostějov, Velké Meziříčí), v přízemí domů bývaly často obchůdky, dílny nejrozličnějších řemesel nebo sklady zboží, pro velmi časté hauzírníky.

Centrem náboženského života bývala synagoga a též škola, která se někdy nacházela přímo v synagogální budově. Ve větších židovských obcích býval střediskem samosprávy obecní dům, nazývaný též židovská radnice, byla to většinou budova ve středu areálu nebo na jiném významném místě, jejíž součástí byla kancelář, zasedací sál, archiv, často též školní třída, v němž býval ještě rabínský dům, sloužící k ubytování duchovního (Polná) (Honosná budova v Kroměříži je výjimkou, obvyklé jsou skromnější radnice jako třeba v Kojetíně), vlastnický náležející židovské obci a stojící nedaleko synagogy, byl poskytován volenému rabínovi k ubytování. (Mikulov)

---

<sup>62</sup> Roubík, F.: Plánky obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z . 1727,

In: Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1931, s. 52.

Téměř v každé židovské obci existovala škola.<sup>63</sup> Ve středověku se ovšem názvem škola, německy Schule, označovala synagoga, neboť vzdělávání studiem tóry a talmudu probíhalo právě zde. Školy v našem dnešním pojetí jsou až výsledkem josefínských reforem z konce 18. století. (Třebíč, Mikulov, Batelov) Škola mohla mít třeba jen jednu místnost v obecním domě nebo synagoze. (M:s. 23)<sup>64</sup>

V židovské obci byla z náboženských důvodů vždy přítomná mikve<sup>65</sup>, rituální lázeň, sloužící k symbolické očištění před

---

63

JEŠIVA: dosl. „zasedání, sezení“. Školní vyššího židovského vzdělání, konkrétní určená ke studiu *Talmudu*. Prototypem *ješivy* (pl. *Ješivot*) byl *bejt midraš*, z něhož se v *Erec Jisra`el* a Babylónii stala „akademie“. Akademie daly vzniknout samostatným verzím *Talmududu*, Jeruzalémské (palestinské) a babylónské, a některá města (např. Sura a Pumpedita v Babylónii) se stala slavnými středisky vzdělanosti. Jako ekvivalent pro výraz *ješiva* se ještě stále používá aramejské slovo *metivta*, jež bylo zavedeno v době grónské. Od středověku, kdy nastal pohyb židovského obyvatelstva směrem na západ, Vzkvétaly *ješivot* ve většině zemí diaspory a zástupy studentů přicházely vyslechnout „přednášky“ slavných učenců nebo čelních školních představitelů. V některých obcích byla správa *ješiv* a péče o studenty záležitostí **kehity** a mnoho nadaných mladíků bylo závislých na stravě, kterou jim poskytovaly místní rodiny ve „stravní dny“. Impulsem k vytvoření vynikající sítě *ješivot* v Litvě byla činnost Gaóna z Vilna Elijaha (1720 - 97), vůdce **mitnagdim**, kteří byli oponenty myšlenek a praktik chasidismu. I když se v lubavičských *ječivách* vyučovalo souběžně se studiem *Talmudu* i mystické doktríny chasidismu směru **chabad**, bylo ve velkých *ječivách* v 19.-20. století v Litvě a Bělorusku (Voložin, Mir, Sloboda, Telz, Poněvež) standardním kursem etické učení hnutí **musar**.

Newman, Ja`akov: *Judaismus od A do Z*, Praha 1992.

<sup>64</sup> Klenovský J.: *Židovské památky Moravy a Slezska*, Brno 2001, s. 23.

<sup>65</sup> MIKVE: „sebrání“ nebo „shromáždění“ vody (srv. Gn. 1:10). Rybník, nádrž, přesněji lázeň či „ritualarium“ s čistou přírodní (nikoli vodovodní) vodou, v níž je možno nabýt rituální čistoty. Mikve by měla pojmut nejméně 762 litrů vody a být dost hluboká aby umožnila dospělému úplné ponoření. V období Chrámu používali mikve kněží, kteří se rituálně znečistili. Dnes ji ve většině židovských komunit používají především věřící ženy, jež jsou podle židovského zákona povinny ponořit se před svatbou, po menstruaci a porodu. Mikve umožňuje také ponoření konvertitů na judaismus a nádobí (talířů, příborů, hrnců atd.) zakoupeného od nežidů. V předvečer šabatu, svátků, a zejména Jom Kipur se do mikve noří také stoupenci chasidismu

svátky, u žen také před sňatkem, po menstruaci a po porodu. Ve vzácných případech se nacházela v suterénu synagogy (M: Lipník nad Bečvou), častěji v obecním rabínském domě (Dobruška, M: Kojetín), ale i v přízemí nebo sklepě samostatného, či obytného domku (Strážíc, Přestavky, Velká Bukovina, M: Boskovice). Do vodní nádrže zásobené pramenitou vodou vedlo několik schůdků, lázeň musela být dostatečně hluboká a široká, aby se do ní mohl ponořit dospělý člověk (dobře zachované mikve najdeme ve Znojmě, Strážnici a v Boskovicích).

U židovských obcí hrají významnou sociální roli špitály pro nemocné, někdy stavěné u židovských hřbitovů (Mladá Boleslav), dalšími zařízeními obcí byly starobince, chudobince a sirotčince (bez nějakých specifických poznávacích znaků v Třebíči, Mikulově). Porážka a masné krámy, zvané šlachty, mohly být další samostatnou budovou, většinou na okraji židovské čtvrti; na stropě bývaly háky sloužící na zavěšení porážených zvířat a v podlaze kanálek na odtok krve (porážka je dochována ve Velké Bukovině). Maso se pak prodávalo v masných krámech; série malých bud při tržišti bývaly např. V Boskovicích, Prostějově, Třebíči. V některých větších židovských obcích (Mikulov, Uherský Brod) bývaly také pekárny macesů, pečiva z nekvašeného těsta vyrobeného z mouky a vody, potřebného k svátku pesach.<sup>66</sup>

---

a jiní velice zbožní Židé. Starověké rituální lázně podle halachy objevili archeologové ve Státě Izrael. O zákonech rozhodujících o tom, jak se budují rituální lázně a jakého typu vody je možno použít, pojednává traktát *Mikva`ot v Mišně*.

Newman, Ja`akov: *Judaismus od A do Z*, Praha 1992.

<sup>66</sup> Rozkošná B., Jakubec P.: *Židovské památky v Čechách, Historie a památky židovského osídlení Čech*, Praha 2004, s. 24.

Větší židovské obce si pro svou ochranu udržovaly své vlastní hlídače a ponocné, pro něž stavěly strážnice; bývaly např. v Třešti a Šafově.<sup>67</sup>

Jednotlivé židovské domy byly číslovány římskými číslicemi, které se dochovaly např. na jednom z domů v Březnici nebo ve Spáleném Poříčí. (M: Boskovice, Třebíč s. 22)

Pokud se jednalo o větší ghetta, jednotlivé domy se v některých městech či městečkách nacházely v úzkých uličkách, soustředěných kolem samostatného náměstí či návsi (Hořenec, Březnice, Humpolec)

Spíše výjimečně, a to hlavně u plánovitě založených židovských čtvrtí, se můžeme setkat s větším prostorem náměstí, plácku či návsi (M: Lomnice, Dolní Kounice, Batelov). Tyto veřejné prostory, původně plné nečistoty, bývaly od 18. století dlážděny kamennými valouny (zbytky v Třebíči, Boskovicích, Prostějově, Úsově, Velkém Meziříčí), s rozvojem dopravy na počátku 20. století a úsilím městských správ byly nahrazovány pravidelnou žulovou dlažbou.

Zajímavá je skutečnost, že v některých větších židovských čtvrtích na Moravě můžeme sledovat existenci určitých okrsků, např. náboženských a profánních (Boskovice), nábožensko - správních (Velké Meziříčí), duchovních (Prostějov), kdy jsou patřičné instituce soustředěny na malé ploše.<sup>68</sup>

Jednotlivé domy židovských čtvrtí oddělovaly a zároveň komunikačně spojovaly ulice, spíše však úzké, křivolaké uličky, leckde s oblouky rampouchů rozepínajícími štíty domů ( Velké Meziříčí, Brtnice, Třešť, Třebíč). V některých moravských

---

<sup>67</sup> Klenovský J.: Židovské památky Moravy a Slezska, Brno 2001, s. 24.

<sup>68</sup> Klenovský J.: Židovské památky Moravy a Slezska, Brno 2001, s. 24.



ghettech se vyskytovaly středověké spojovací uličky mezi štíty domů, zvané soutky, kde se sotva vyhnuli dva chodci a kam by měl dnešní člověk strach vejít (Třebíč, Třešť). Podobně na současníka působí dlouhé tmavé a klenuté veřejné domovní průchody<sup>69</sup> napříč bloky (Třebíč, Velké Meziříčí, Mikulov, Rousínov, Dolní Kounice), které byly v husté zástavbě nezbytné.

Dnes se ovšem nacházejí buď v poněkud odpudivém stavu nebo je majitelé domů „privatizují“ a pro veřejnost uzavírají. Existence takto vydatného vnitřního propojení souvisí nejspíše s častým vnějším uzavřením ghetta o sobotách, nedělích a svátcích.

Okna a dveře v přízemí domů byla často chráněna železnými pobíjenými okenicemi nebo kovanými mřížemi, které jsou dochovány např. ve Spáleném Poříčí (Velké Meziříčí, Boskovice). Po pravé straně na zárubni domovních případně i dalších dveří bývala

---

<sup>69</sup> ERUV: „smíšení“ či „splynutí“; termín označující jakoukoli metodu odvozenou z *halachy* k provedení skutku jinak zakázaného zákony, které se týkají šabaty a svátků. Též běžně používané označení pro *Edův rešujot* nebo *tchum šabat*.

*Edův chacerot*: spojení dvorů nebo chodeb, což umožňuje povolené přenášení věcí mezi sousedními soukromými oblastmi o šabat. Šabatový zákon zakazuje něco přenášet z veřejného vlastnictví do soukromého a naopak; totéž se týká i dvou či více soukromých majetků, když je přítom třeba přejít přes veřejný dvůr či chodbu (např. domy či byty s jediným dvorem nebo chodbou). Obřad *Edův chacerot*, při němž se stane bochník chleba nebo mísa s jídlem společným vlastnictvím hospodářů či nájemníků, jichž se to týká, a umístí se v místnosti všem dostupné, povolí přenášení věcí z této oblasti, která se tak stane technicky spojeným soukromým vlastnictvím. Vytváření takových drivů bylo běžnou praxí už v údobí druhého Chrámu.

*Edův rešujot* : ohrazení veřejných prostranství, aby bylo možné přenášet věci v rámci veřejného prostranství nebo ze soukromé do oplocené oblasti o šabat. Tato forma *drivu* znamená postavit přepážky nebo tyče o výšce nejméně deseti šířek dlaně spojených drátem kolem veřejného prostranství (*rešut ha-rabim*). Náboženské autority široce používají tohoto *eruvu* ve Státě Izrael a méně často i v diaspoře, aby bylo umožněno přenášet věci v celých obcích, a dokonce i městech.

Všemi právními aspekty *eruvu* a jeho použití od dob druhého Chrámu se zabývá traktát *Eruvin* v *Talmudu*.

Newman, Ja`akov: *Judaismus od A do Z*, Praha 1992.

umístěna mezuzá<sup>70</sup>, malá kovová nebo dřevěná schránka na pergamenový svitek s hebrejským náboženským textem.

---

<sup>70</sup> MEZUZA: dosl. „dveřní zárubeň, veřeje“. Pergamenový svitek obsahující vybrané biblické verše, připevněný u vchodu a na veřeji dveří židovského domova. Texty jsou Dt.6:4-9 a 11:13-21 (první dva odstavce Šema), jež se oba zmiňují o příkazu „napsat je na veřeje domu svého a na brány své“. Na zadní straně pergamenu je napsáno heb. *šadaš*, „Všemohoucí“, jedno z jmen Božích, interpretované též jako akrostich *šomer daltot Jisra`el* („strážce dveří Izraele“). Toto slovo je zpravidla zviditelněno pomocí malého otvoru ve schránce, v níž je svitek uložen – ornamentálním pouzdrů z olivového dřeva, kovu, kamene, skla nebo umělé hmoty. Do ní vložená mezuzá je připevněna k pravému dveřnímu rámu asi ve dvou třetinách výšky: horní část mezuzy je nakloněna směrem dovnitř. Mezuzá musí mít vchody do všech židovských domů a budov i do všech obytných místností (ne koupelen, toalet, spíží): předepsané požehnání připomíná *micvu* „připevnit mezuzá“. Ve státě Izrael, kde je každý Žid, který se stěhuje, povinen podle halachy ihned připevnit mezuzá, plní tento předpis veřejné a vládní instituce jako samozřejmost; v zemích diaspory je povolena třicetidenní lhůta. Připevnit mezuzá ke vchodu do synagógy je nepovinné, ale tato micka byla do písmene splněna po šestidenní válce v r. 1967 v případě bran Starého města v Jeruzalémě. Přítomnost mezuzy připomíná všem, kdo dveřmi procházejí, že domov je posvěcen zákony judaismu; v *Talmudu* je mezuzá stejně jako *tefilin* a *cicit* považována za primární mravní obranu. Když zbožní Židé vcházejí do domu nebo vycházejí ven, mají ve zvyku se dotknout mezuzot políbit je, ale nosit miniaturní mezuzá jako kouzelný amulet je druhem pověry. Mezuzá by měl dvakrát za sedm let zkontrolovat kvalifikovaný sofer, aby opravil případné poškození.

Newman, Ja`akov: *Judaismus od A do Z*, Praha 1992.

## **Plánky moravských obcí s vyznačením židovských obydlí**

Většina plánů je nyní uložena v Moravském zemském archivu pod inventárním číslem 1315-1360, ve fondu D 22, zbytek se nalézá porůznu v krajských archivech. Dnes je všeobecně známá existence 63 plánů, a to pro 45 lokalit, které mohou mít společný původ ve výše zmíněném reskriptu. Nákresy jsou datované do let 1727-1728, u některých je datum starší.<sup>71</sup>

Většina plánů zaznamenává celkový obraz obce, některé zaznamenávají jen určité čtvrti kolem kostelů, židovského obydlí, náměstí či návsi. Jen část plánů podává pohled z perspektivy, jenž je o to cennější, že zaznamenává i stavební podobu ztvárněných budov. Výjimečně se objevuje i detailní vzhled staveb - synagog a hřbitovů, hospodářských usedlostí, zámků - například u Kroměříže, jež představují doklady nebývalé ceny. Většina bohužel nabízí jen půdorysné náčrty.

Původci těchto nákresů byli různých kvalit, kromě zemských měřičů bylo vrchnostmi k této práci použito i městských inženýrů a stavitelů, vojenských důstojníků i místních neodborníků. Kvalita jejich práce je tedy rozporuplná u některých plánů, dá se mluvit pouze o schématech (Brtnice, Černá Hora), jenž jsou pouhými náčrty. Jiné jsou po mnoha stránkách dokonalé jako obrazy Miroslavi, Police, Šafova od Mathiase Godefrieda.

Přesto se jedná o spolehlivý obraz doby, z které se nám zachovalo jen málo jiných dokladů. V mnoha případech mají též památkový,

---

<sup>71</sup> Klenovský, J.: Plán separace židovského osídlení na Moravě z let 1727-8, In: Židé a Morava, 1994, s.55.

místopisný, národopisný význam. Mnohokrát se jedná o první známý obraz podoby obcí (Přerov).

Legenda a popis mapy jsou umístěny na okraji nebo na ploše map, psány v jazyce latinském, více však německém.

(Pohořelice zaznamenané tuží - detailní pohled z ptačí  
perspektivy na Zámek Polici)

Pokud budeme mluvit o výtvarných technikách, vždy jsou vyvedeny na papíře kolorované i bez barvy, vytvářeny akvarelem, tuší, perem

(Svitavka)

Rozměry plánů se pohybují od 25 x 17 do 120 x 64 cm, nejčastěji ale přibližně 40 x 30 až 60 x 40 cm. Měřítko je uváděno jen výjimečně. Pokud bylo zapsáno pak od 1:12 sáhů po 1:100 nejčastěji 1:20 až 1:30 sáhům.

Autoři jsou na moravských plánech podepsáni jen u dvanácti map: známe Franze Lorenze Antona Knittela (6), Mathiase Godefrieda Schmidta Znojemského(3), Heinricha Pocknera (1), Karla Josefa Pittnera (1) a Paula Fabritze z Daňkovic(1).

Překvapivý je počet map pro venkovské obce, kde žili židé jen v jednotlivých domech (Blansko, Černá Hora, Fryšava, Hrušovany, Knínice, Moštěnice, Sedlnice, Spálov, Svitávka, Újezd).Nadále je po dalších plánech třeba pátratv archivech ve Slezsku, Vídni a snad i v krajských sbírkách.

(venkovské předměstí Kroměříže)

## **Typologie židovského osídlení na Moravě, na pramenné základně plánů vzniklých v roce 1727**

V českých zemích existovala ghetta různé velikosti. Dle dokladů poskytnutých studiem plánů židovského osídlení z let 1727 a s přihlédnutím k přehledu sídelních typů nabídnutých Jiřím Fiedlerem v židovských památkách v Čechách a na Moravě<sup>72</sup> (jenž je snad jediným obdobným odborným textem pro území zemí koruny české) je zde sestavena typologie sídel moravských židů.

Mělo-li město hradby, bylo ghetto téměř vždy umístěno uvnitř hrazeného města, ale zásadně při jeho okraji, při hradbách. Jen málokdy ležela židovská čtvrť mimo hrazené město, na předměstí (Budyně n. O., Česká Lípa, Mikulov, Polná, Roudnice n. Labem, Třebíč, Uherský Brod do třicetileté války, Velké Meziříčí).

### **Typologie židovského osídlení**

- 1. Shluk chalup či domů**
- 2. Židovské ulice / Smíšené osídlení**
- 3. Čtvrtě se sítí uliček**
- 4. Centrální poloha v obci**
- 5. Největší židovské čtvrti - města**
- 6. Místa s více, nejčastěji dvěma ghetty**

---

<sup>72</sup> Fiedler, Jiří: Židovské památky v Čechách a na Moravě, Praha 1992, s. 25 - 28.

**1) Shluk chalup či domů**

Jde jen o malý shluk chalup či domů, především na vesnicích.

(Mosstienicensis)

(Svitavka)

## **2) Židovské ulice/Smíšené osídlení**

Jedná se o řady sousedících domů v tzv. židovské ulice, která bývala nejčastějším typem ghetta .V některých místech existovaly i židovské ulice se smíšeným osídlením, v nichž nežidovské rodiny bydlely dobrovolně, židovské rodiny zde však byly soustředěny povinně (např. Prácheň, Stráž, Švihov, Telč, Vodňany).

(Prostějov- příklad smíšeného osídlení)

( Loštice - příklad židovská ulice)

### **3) Čtvrtě se sítí uliček**

V sídlech početnějších židovských obcí vznikaly někdy celé židovské čtvrtě se sítí uliček (např. Bezdružice, Bílence, Dambořice, Dolní Kounice, Doudleby n. O., Golčův Jeníkov, Heřmanův Městec, Humpolec, Ivanovice na H., Luže, Miroslav, Mladá Boleslav, Nový Bydžov, Pohořelice, Prostějov, Rousínov, Slavkov u B., Strážnice, Šafov).

(Jemnice)



#### **4) Centrální poloha v obci**

Urbanisticky zajímavé jsou případy, kdy židovská čtvrť nebo skupina židovských domů zaujímá centrální polohu v obci, jako by byla dodatečně vestavěna do středu návsi nebo náměstí (např. Barchůvek, Dambořice, Dešenice, Drmoul, Hroubovice, Kamýk n V., Lesná, Nové Sedliště, Ošelín, Pňovany, Terešov).

(Klášter Louka)

### **5) Největší židovské čtvrti - města**

K našim největším židovským čtvrtím patřila, kromě pražského Židovského Města, moravská ghetta v Boskovicích, Mikulově, Třebíči a Uherském Brodě.

(Boskovice)

### **6) Místa s více,nejčastěji dvěma ghetty**

V těchto případech existovala ve městě i dvě ghetta, situovaná většinou na protilehlých stranách městského jádra (Blovice, Ivanovice na H., Lázně Kynžvart, Mašťov, Podivín, Praha, Protějov).

(Šafov)

## Katalog plánů

Pro snazší orientaci v katalogu je první uvedeno inventární číslo, za lomítkem pak signatura Moravského zemského archivu.

Názvy map jsou přejaty z inventáře D22 Moravského Zemského Archivu v Brně - tituly jsou uvedeny většinou německy, méně latinsky, vznikly opisem z map, a tak se často projevuje poněkud archaické dobové užívání jazyka. Za názvem je řazen český překlad. Další údaje jsou v tomto pořadí uvedeny pod následujícími zkratkami.

**a: autor:** b - bez možnosti zjištění

**m: místo vydání** (zhotovení): b - bez možnosti zjištění

**měř.: měřítko:** b - bez možnosti zjištění, nebo údaj + měrná jednotka

**forma listiny:** ve všech případech rkp.-rukopis, kolor.-pokud je kolorovaný/tedy v barvě

**rozměry:** šířka x délka v cm

**počet exemplářů - počet listů - evidenční číslo**

## Katalog

1169/1315

Blansko (plánek města 1727). B.a., b.m., b.d.; b.měř.; rkp.,  
kolor., 41 x 31,5 cm.

1 - 1 - M 12/16

1170/1316

Boskovicium (plánek města 1727), Boskovice. B.a., b.m., b.d.; b.  
měř.; rkp. Kolor.,

41 x 31,5 cm.

1- 1- M 12/16

1171/1317

/Plánek kostela a okol. Židovské čtvrti v Uh. Brodě/. B.a., b.m.,  
1727; b. měř.; rkp.

21 x 32,7 cm.

1 -1 -M 12/16

1172/1318

Markt Pürnitz. Mappa oder Grundt Riss, vermög welcher die Juden -  
von denen Christen Häusern dermahle separirter sich befinden /  
Brtnice. Mapa nebo základní nákres, židů - od kterých se  
tehdejší křesťanské domy separovali.

B.a., b.m., b.d. (1727); b. měř.; rkp., 43 x 33,5 cm.

1 -1 -M 12/16

(Püschitz, Prštice u Brna)

1173/1319

(Plánek města Bučovic (1727); b.měř.; rkp., 38 x 30 cm.

1 -1 -M 12/16

1174/1320

Stadt Drewohostitz / Dřevohostice. B.a., b. n., b.d.,; b. měř.;  
rkp., 33 x 40 cm.

1- 1 - M 12/16

1175/1321

Situs Frischaviensis in quo filialis ecclesia spectans ad  
Grillovicensem Parochialem. B.a., b.m., b.d. (1727); b.měř.;  
rkp., 18,5 x 25,5 cm.

1 -1 -M 12/16

1176/1322

(Plánek městyse Staré Hobzí 1727). B.a., b.m., b.d. (1727);  
b.měř.; rkp.kolor.,  
2,5 x 31,5 cm.

1 - 1 - M 12/16

1177/1323

Jüdische Häuser Separation betreffend in Holleschau / Židovské  
domy kterých se dotýkala separace v Holešově. B.a., b.m.,b.d.  
(1727); 1:20 sáh.; rkp.kolor., různé rozměry.

1- 4 - M 12/16

1178/1324

Czerna Hora (plánek 1727) / Černá Hora. B.a., b.m., b.d.; b.měř.;  
rkkp., 39,5 x 30,5cm.

1 -1- M 12/16

1179/1325

Grundt Riess der Stadt Weiss - Kirchen / Základní nákres města  
Bílý Kostelec.

Franz Lorenz Anton Knittel, b.m., b.b. (1727);

1:30 sáh.; rkp. kolor., 88 x 50,5 cm.

1 -1 - M 12/16

1180/1326

Marckt Gruspach, Hrušovany (plánek 1727). B.a., b.m., b.d.;  
b.měř.; rkp., 65,5 x 47,5 cm.

1 1 M 12/16

1181/1327

/Plán města Ivanovic n. H. 1727/. Franz Lorenz Anton Knittel,  
b.m., b.d. (1727); 1:21 sáh.; rkp., 74,5 x 70 cm.

1 -1 - M 12/16

1182/1328

Entwurf des Plans und GrundLagers der Stadt Jamnitz, Návrch plánů  
a základního umístění města Jemnice. Franz Lorenz Anton Knittel,  
b.m., 1727; 1:30 sáh.; rkp. kolor., 67,5 x 78,5 cm.

1 -1- M 12/16

1183/1329

Grund(t) Riess der Stadt Jamnitz und darin(n) befindlichen Juden-  
Häuser, Základní nákres města Jemnice a v něm nacházející se  
židovské domy. Franz Lorenz Anton Knittel, b.m., b.d. (1727);  
1:30 sáh.; rkp. kolor., 51 x 71 cm.

1 -1 -M 12/16

1184/1330

Delineation des Markts I(T)ritz. B.a., b.m., b.d. (1727); b.měř.;  
rkp., 43 x 33 cm.

1- 1- M 12/16

1185/1331

Kinitz. B.a., b.m., b.d. (1727); rkp.kolor., 30 x 33 cm.

1 -1 -M 12/16

(Knínice (Dačice), Kynice (Ledeč nad Sázavou))

1186/1332

/Plánek a panoramatický snímek části města Kroměříže/. B.a.,  
Kroměříž, 1727; b.měř.; rkp. kolor., 61,5 x 44,5 (chybí 20.4.01);  
39 x 69,5 cm.

1 -1- M 12/16

1187/1333

Grundt-Ris der Hoch-fürstlen Stadt Cromau in M(N)achr(a)n. Ein  
Theil von E(ü)benschitz /Základní návrh knížete města Krumlova na  
Moravě

. B.a., b.m., b.d. (1727); b.měř.; rkp.kolor., 78,5 x 34 cm.

1- 1- M 12/16

1188/1334

/Plán města Lipníka/. B.a., b.m., 1727; b.měř.; rkp.kolor., 56,5  
x 43,5 cm.

1 1 M 12/17

1189/1335

Grundt - Riess der Stadt Leipnikh. Franz Lorenz Anton Knittel,  
b.m., b.d. (1727); 1:30 sáh.; rkp. kolor., 89 x 65 cm.

Základní nákres města Lipník

1- 1- M 12/17

1190/1336

Plan deren im Stadtlein Loschitz (befindlichen) befindlichen  
Juden, Plán městečka (mestysu) Loštice, kde nacházejí se  
židovské domy.

Wohnungen. Paul Fabritz von Dankowitz, b.m., d.b. (1727); 1:20  
víd. Sáh.; rkp. kolor., 79,5 x 43 cm.

1 -1 -M 12/17



1191/1337

Stadt Messeržitsch (plánek města r. 1727), Město Meziříčí. B.a.,  
b.m., b.d.; b.měř; rkp., 49,5 x 40 cm.

1-1- M 12/17

1192/1338

/Plán žid. čtvrti města Vel. Meziříčí 1727/. B.a., b.m., b.d.  
(1727); b.měř. rkp.kolor., 66,5 x 31,5 cm.

1- 1 -M 12/17

1193/1339

Burgg Mieslitz nebst dem zum... Stift Closter Bruck angehörigen  
Marckt Mieslitz, mit Wentzdorff und Böhmdorff, Hrad Miroslav,  
vlastník kláštera Louka, vedle k tomu příslušející trh  
v Miroslavi, darování šlechtou Václavov a Česká ves.

Mathias Godefried, b.m., 1727; 1:100; rkp.kolor., 70 x 52 cm.

1- 1 -M 12/17

1194/1340

Facies situationis acclesiae Mosstienicensis, distantiaque  
interp(o -s-e)late inter acclesiam et domum crematariam(n) ab  
Hebraeo inhabitatam.. Vzhled položení kostelu Mosstienicensis,  
vzdálenost - a interp(o -s- e) rozsáhle mezi kostelu a domů  
crematariam(n) od židovských obyvatel..B.a, b.m., b.d. (1727);  
1:20; rkp., 41 x 32 cm.

1 -1 -M 12/17

1195/1341

Plan der Hochfürstlichen Lichtensteinischen Statt Ostrau, Plán  
knížecího sídla Lichtenštejnů, města Ostroh.

.... B.a., b.m., b.d. (1727); 1:50 víd. Sáh.; rkp.kolor., 59 x 34  
cm.

2- 2 - M 12/17

1196/1342

Mappa von der Gassen der Kostler Pfarr Kirch... entgegen deren  
Jüdischen Häusern, Mapa z ulic, kláštera, fary a kostela v  
Podivíně ... naproti jim židovských domů ležících.

Karl Josef Pittner, Břeclav 1779; 1:12; rkp., 33,5 x 47 cm.

1 -1 -M 12/17

1197/1343

/Plánek části města Pohořelice/. B.a., b.m., 1727; b.měř.; rkp.,  
25 x 17 cm.

1- 1 -M 12/17

1198/1344

Schloss Püllitz mit anligenden Dorff, Zámek Police s přiléhající  
vesnicí (dvorem)

Marhias Codefried, b.m., 1727; 1:100; rkp. Kolor., 42 x 55; 55 x  
42 cm.

2 - 2 -12/17

1199/1345

/Plánky části města Prostějova kolem farního kostela/. B.a.,  
b.m., b.d. (1727); b. Měř.; rkp.kolor., 58 x 45; 40,5 x 56; 81 x  
31,5 cm.

1 -3 -M 12/17

1200/1347

/Panoromatické snímky města Přerova 1727/. B.a., b.m., b.d.  
(1727); 1:30; rkp. kolor., 32 x 39; 78,5 x 54; 120 x 63,5 cm.

3 -3 -M 12/17

1346 - neexistuje

1201/1348

Mappa des Neu Raussnitzer vordern Antheyls von Brunner Seithen der Christen und Juden Häuser bis unterhalb der Kirchen, Mapa Rousínova, předního dílu z Brunner strany katolických a židovských domů do poloviny kostela.

Franz Lorenz Anthon Knittel, b.m., b.d. (1727); 1:20 sáh.; rkp. Kolor., 101 x 71 cm.

1 -1 - M 12/17

1202/1349

Plan von dem Marck (K-R-H)ey Rausnitz wie sich die Christen und Juden Häuser wiet von dem Pfah-Kirchen befinden, Plán z Rousínova, jak se nacházejí katolické a židovské domy, jak daleko od Fary-kostela se nacházejí.

B.a., b.m., b.d. (1727); b.měř.; rkp.kolor., 39,5 x 56,5 cm.

1 -1- M 12/17

1203/1350

Mappa des Neu Russnitzer Obern Theyls bis an das Gemein Breuhaus beider Sleythen Christen Häuser sambt darzue gehöriger Garthen, Mapa Rousínova vyšího dílu, až po Pivovar, obou stran křesťanských domů, včetně k tomu příslušných zahrad.

B.a., b.m., b.d. (1727); 1:22 sáh.; rkp. kolor., 47 x 61 cm.

1 -1 -M 12/17

1204/1351

Scütze von den Mark Neu Raussnitz wie sich die Jüdische und kristlichen Hauser von der Kirchen weyt befinden, (?) od M... Rousínova, jak se židovské a křesťanské domy od kostelů daleko nacházejí, B.a., b.m., b.d. (1727); 1:80; rkp. kolor., 32 x 45 cm.

1 -1 - M 12/17

1205/1352

/Panoramat. Snímek obce Sedlnice, část kol kostela/. B.a., b.m.,  
1727; b.měř.; rkp., 32 x 19,5 cm.

1- 1-M 12/17

1206/1353

Mappa der Stadt Auster(l.i)tz Christon und Juden - Häuser, Mapa  
města Slavkov u Brna, křesťanské a židovské domy.

B.a., b.m., b.d. (1727) ; 1:28 sáh.; rkp.kolor., 51 x 72 cm.

1- 1 -M 12/17

1207/1354

Geometrischer Abriss der Kirchen und des Brandwein Häusels zu  
Sponau, Geometrický nákres kostelů a Lihovarských budov ve  
Spálov.

Heinrich Pocknar, b.m., b.d. (1727); b.měř., rkp., 40,5 x 32 cm.

1- 1 -M 12/17

1208/1355

Svitavka (panoramat. Snímek z r. 1727). B.a., b.m., b.d. (1727);  
b.měř.; rkp. kolor., 42 x 31,5 cm.

1- 1 -M 12/17

1209/1356

Mar(e-c)kt Schafing ( Šafo) der darinnen situirten Judenschaft,  
Šafov uvnitř situovaného židovstva. Mathias Godefried, b.m.,  
1728; 1:20; rkp.kolor., 54,5 x 54,5 cm.

1- 1 -M 12/17

1210/1357

Grundt - Riess der Stadt Trebitsch und darneben durch den Plues Iгла separirt befindlichen Juden Häuser, Základní nákres města Třebíč a vedle podle Plues Iгла odděleně nacházející se židovské domy. (K)Franz Lorenz Anton Knittel, b.m., b.d., (1727); 1:30 sáh.; rkp.kolor., 65,5 x 45,5 cm.

1- 1 -M 12/17

1211/1358

Grundt (R)ia des Hochgräft(z). Excellenz Herberatein. Marck(n)ts (F)riesch woraus zu erschen wie die Juden von denen Christen separirt worden sind, Základní nákres kníže excelence. Z čehož je vidět jak byli židé od křesťanů odděleni.B.a., b.m., 1728; b.měř.; rkp.kolor., 51 x 55 cm

1 -1 -M 12/17

1212/1359

Aujezd (panoram. Snímek z r. 1727), Újezd. B.a., b.m., b.d., (1727); b.měř.; rkp. Kolor., 29,5 x 31 cm.

1 -1 -M 12/17

1213/1360

Stadtl Aussee. Grund ryss.... die in Stadtl Aussee befündl. Christen und Jüden Häuser, Město Úsov základní nákres který v městě Úsov ukazuje nacházející se katolické a židovské domy. B.a., b.m., b.d. (1727); 1:50; rkp. kolor., 52 x 38 cm.

## Závěr

Dosud publikované články přinesly v podání Roubíkově základní náskok okolností vzniku plánů a základní údaje a seznam plánů českých. Klenovský sestavil abecední seznam některých plánů moravských, ale neúplný. Zde se snažíme uvést v kontextu celou akci označovanou jako translokační reskript, jak v obrazu evropského ghetta, jeho historie, geneze a každodennosti s detailním představením map a plánů.

Touto prací byl sestaven základní přehled dat k zmiňovanému tématu. Nyní je prostor pro návaznou činnost systematického vyhodnocování nasbíraných informací, vyhodnocování plánů. Doufejme, že nové skutečnosti odhalené nám z těchto materiálů, pomůžou rozkrýt kousek po kousku další část z pavučiny kultury naší země. Pokusím se tématem zabývat i nadále.

## Použitá literatura

- Bretholz, B.: Die Judenschaft einer mährischen Kleinstadt, Markt Pirnitz im XVIII, Jahrhundert. Brno 1930.
- Borchsenius, Poul: The history of the jews, Volume III, Behind the wall : the story of the ghetto, New York 1967.
- Davies, N.: Evropa, dějiny jednoho kontinentu, Praha 2005.
- Encyklopaedia Judaica, Das judentum in geschichte und gegenwart, Berlin 1931.
- Fiedler, J.: Židovské památky v Čechách a na Moravě, Praha 1992.
- Fischbane, M.A.: Judaismus, Zjevení a tradice, Praha 1999.
- Graek, H.: Geschichte der Juden, Liepzig 1900.
- Hofman, A.: Ze židovského ghetta, Praha 1996.
- Johnson, P.: Dějiny židovského národa, Praha 1995.
- Jüdisches Lexicon, Ein enzyklopädisches Handbuch des jüdischen Wissens in vier Bänden, Band III., Berlin 1927-1930,
- Kuchařová, K.: Židovská obec na moravě, pokus o stavebně-urbanistickou charakteristiku, Diplomová práce, Brno 2003.
- Klenovský, J.: Plán separace židovského osídlení na Moravě z let 1727-8, In: Židé a Morava, 1994.
- Klenovský, J: Židovské památky Moravy a Slezska, Brno2001.

- Newman, Ja`akov: Judaismus od A do Z, Praha 1992.
- Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl desátý, Gens - Hedwigia, vydavatel a nakladatel J. Otto, V Praze 1896.
- Pěkný, T.: Historie židů v Čechách a na Moravě, Praha 2001.
- Placht , O.: Nález plánů moravských obcí z r. 1727, Svobodné Noviny, 9.8.1945.
- Poliakov, Léon: Geschichte des Antisemitismus, Band II., Worms 1977-1988.
- Roubík, F.: Plánky obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z . 1727, In: Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1931.
- Rozkošná B., Jakubec P.: Židovské památky v Čechách, Historie a památky židovského osídlení Čech, Praha 2004.
- Tihelka, K.: Plán Bučovic z roku 1727, In: Vlastivědný věstník moravský, č.2, 1955.
- Židé a Morava, Sborník muzea v Kroměříži, 1994 - 2005.



## Summary

Gradual transformation of classic Jewish quarter to ghetto is beginning of forced separation of Jews in Europe.

In order to this evolution is devoted first part of this text. To the deep are interpreted events of 15. and 16. centuries, which had in European environment main development on Jewish settlement.

Gradually in 17. and 18. century were critical activities and legislation move from hand of central church power to the hand of aborning national states. And this story is in next part, named development of settlement in Czech country.

When we came to the year 1727 we must stop the comment.

In this part of text we fixate on preparations and realization action named "translokační reskript". On the last part is text devote to plans and maps arising from this action. Their interpretation, typology, classification. In the supplement you can discover pictures of plans.